

ZNANSTVENI I STRUČNI SKUPOVI

**Predstavljanje knjige *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820.-2005.)*
Vladimira Stipetića, Zagreb, 27. ožujka 2012.**

U dvorani knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 27. ožujka 2012. predstavljena je nova monografija akademika Vladimira Stipetića *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820.-2005.)*, objavljena u izdanju HAZU u Zagrebu 2012. godine (513 str.). Ovaj vrijedan prilog hrvatskoj ekonomskoj historiji okupljenoj su publici predstavili autor, predsjednik Akademije Zvonko Kusić te akademik Zvonimir Baletić, koji je bio moderator predstavljanja. Nakon uvoda Zvonimira Baletića, uslijedio je pozdravni govor Zvonka Kusića. On je čestitao Vladimiru Stipetiću na novoj knjizi i ukratko rezimirao njegovu bogatu znanstvenu, historiografsku i političku karijeru, karijeru akademika s pedesetogodišnjim stažem. Recenzent knjige i moderator Zvonimir Baletić naglasio je neke aspekte predstavljenog djela, istaknuvši pritom Stipetićeve makroekonomske pristup gospodarskoj povijesti, u kojem kvantitativna analiza zauzima važniju poziciju od tradicionalnog opisnog pristupa ekonomske historije. Akademik Baletić je ključnim ocijenio autorov poziv na stvaranje novih kvantitativnih serija i korištenje statistike u povijesti.

Nakon uvodnih govora autor je predstavio vlastito djelo kroz kratko predavanje, kontekstualiziravši u njemu svoje makroekonomske istraživanje hrvatskog razvoja u posljednjih dvjestotinjak godina. Akademik Stipetić dao je sažet pregled ekonomske teorije u istraživanom vremenu, kao i pojedine metodološke pristupe u teoretiziranju ekonomske stvarnosti. Njegov ga širok teorijski zahvat vodi od njemačke povijesne škole ekonomije, austrijske ekonomske škole, do pionira makroekonomske povijesti iz sredine 20. stoljeća Simona Kuznetsa i Angusa Maddisona (koji je, može se slobodno ustvrditi, svojim znanstvenim primjerom dao uzor ovom istraživanju Vladimira Stipetića). Na pitanje što donosi moderna makroekonomska analiza, autor je dao odgovor da se veća pažnja posvećuje demografskim analizama, a prednost se daje numeričkom izražavanju činjenica. Akademik Stipetić je nakon ove teorijske skice u nastavku predstavljanja djela prikazao stanje hrvatskog gospodarstva od 1820. do 2005. godine. Vladimir Stipetić još od svoje doktorske disertacije (*Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske*), objavljene 1959., preferira pristup analizi hrvatskog gospodarstva, po kojem istražuje faktore razvoja kakvima su se u povijesti javljali i transformirali na teritoriju današnje Hrvatske, za razliku od onog pristupa koji Hrvatsku promatra kroz pojedinačne povijesne pokrajine, kakav inače prevladava u klasičnoj ekonomskoj historiji. U knjizi se hrvatsko gospodarstvo promatra u izmjeničnim periodima konjunktura i kriza, 1820.-1870., 1870.-1913., 1913.-1950., 1950.-1973., te 1973.-2005. Autor je naglasio da su svi periodi prikazani i kroz numeričke ekonomske vrijednosti bruto društvenog proizvoda, što je predstavljalo vrlo težak zadatak u metodološkom smislu. Rezultati koji proizlaze iz tih izračuna ukazuju na postupan razvoj (posebno u vremenu od 1870.-1913.) do kraja Drugog svjetskog rata. Nakon rata i promjenom društvenih okolnosti, uslijedio je pravi gospodarski bum koji je trajao sve dok se kreditni „balon“ nije ispuhao krajem 1970-ih i početkom 1980-ih, a nakon čega je došlo do, kako Stipetić tvrdi, „gorkog sučeljavanja sa stvarnim stanjem.“ Istovremeno je došlo i do ispuhavanja „balona“ industrijalizacije, kada je privatizacija s početka 1990-ih oslabila hrvatsku proizvođačku branšu i ojačala uslužni sektor. Slika hrvatskog gospodarstva u posljednjih dvadesetak godina, koja se više nije dala retuširati jednostranim političkim ocjenama i odlaganjima problema, pokazuje da u posljednjih stotinu godina nije stvorena jedna čvrsta osnova za kontinuirani i održivi razvoj hrvatskog gospodarstva. Sumira-

jući doprinos svoje knjige, Vladimir Stipetić je svoje zaključke formulirao ovako: „Hrvatska u zadnjih dvjesto godina nije iskoristila svoje potencijale, ona se razvijala, ali ne tako brzo kao druge zemlje. Stoga se jaz između nas i njih nije smanjio.“

Predstavljanje knjige zaključio je završnim obraćanjem Zvonimir Baletić, nakon čega je uslijedilo nekoliko pitanja iz publike u kojima su neki Stipetićeви naglasci bili detaljnije obrazloženi. Na kraju treba dodati da je knjiga *Dva stoljeća razvoja hrvatskoga gospodarstva (1820.-2005.)* izašla u Akademijinoj biblioteci „Građe za gospodarsku povijest Hrvatske“ kao 22. knjiga po redu. Ta je biblioteka posljednjom dugogodišnjom pauzom u izlaženju stvorila veliku prazninu u hrvatskoj historiografiji, a ostaje nada da će ovaj uistinu važan doprinos značiti i aktiviranje izdavačke djelatnosti Akademije u pravcu daljnjeg oživljavanja interesa za bibliotekom „Građe“. Doprinos knjige Vladimira Stipetića bit će procijenjen u nadolazećim prikazima i korištenju u historiografskoj praksi, ali hrvatskoj je gospodarskoj historiji svakako utabana jedna nova sigurna staza.

Tomislav Brandolica

Slaviti naciju operom. Izvedba opere *I Vespri siciliani* Giuseppea Verdija u Torinu 18. ožujka 2011 (prema snimci izvedbe prikazanoj u kinu CineStar Zagreb 12. lipnja 2012)

Proslava 150. obljetnice ujedinjenja Italije (1861-2011) pored niza događanja i konferencija obilježena je i svečanom izvedbom opere *I Vespri siciliani* u Teatro regio di Torino 18. ožujka 2011, koja je – u prisutnosti talijanskog predsjednika Giorgia Napolitana i uz spuštanje velike talijanske zastave praćene zvucima nacionalne himne *Fratelli d'Italia* u izravnom radijskom i televizijskom prijenosu – otvorila službene manifestacije povodom velike obljetnice. Za mjesto svečane izvedbe odabran je Torino kao prva prijestolnica proglašene Kraljevine Italije 1861. kao i zbog posebne povezanosti opere *I Vespri siciliani* s Teatro regio di Torino jer je nakon velikog požara to kazalište bilo ponovno otvoreno u ožujku 1973. izvedbom upravo te opere i u režiji poznate operne pjevačice Marije Callas, što je ostalo njezinim jedinim redateljskim iskustvom.

Odabir opere za slavljenje značajne nacionalne obljetnice nije potrebno dodatno objašnjavati imajući na umu da je 19. stoljeće – razdoblje ujedinjenja Italije – ujedno i stoljeće opere u kojem je taj umjetnički žanr imao iznimnu kulturnu i društvenu popularnost, napose u Italiji, zahvaljujući dakako ponajviše Verdiju. Podatak da su u Italiji od 1842. do 1855. skladane 534 opere dovoljno je rječit (usp. Nedjeljko Fabio, *Maestro i njegov šegrt: glazbena kronika 1986-1993.*, Zagreb 1997, str. 252). Popularnosti opere neosporno je doprinijelo njezino povezivanje s nacionalnim pokretom u razdoblju Risorgimenta.

Pritom treba imati u vidu kako s Risorgimentom u prvi plan izbija novi politički stil, prilično udaljen od ranijih zamršenih filozofsko-teorijskih traktata. Kao politički stil prožet emocijama, a ne više toliko racionalnošću, obilježavaju ga mitografske sugestije, simboli, naracije i alegorije. Vođe Risorgimenta su svjesni da „narodu“ treba politička organizacija kroz koju bi se izrazio, ali su isto tako svjesni da su potrebne i priče od kojih će zaigrati srce i uzavreti krv u žilama, koje će izazivati strasti, navesti na plač, potaknuti na akciju: pripovijedati naciju postaje stoga isto toliko važno koliko i vršiti propagandu. Započinje dakle novi tip propagande,

učinkovitiji i uvjerljiviji, koji nije bio samo poticaj ljudima da raspravljaju u salonima, već je imao snagu da zapali srce i potakne mlade na akciju, na bijeg od kuće i na odlazak u borbu.

Sama ideja nacije od nečeg nepoznatog i apstraktnog – kako je to bilo do tada – počinje se širiti kao nešto što je emocionalno i vlastito, koristeći pritom predodžbe i figure koje se smještaju u vrijednosni kontinuum, evocirajući poznate slike, već cijenjene vrijednosti, na koje su ljudi na bezbroj načina bili socijalizirani, kroz osobno iskustvo i obiteljske veze, kroz obrazovanje kod svećenika i naposljetku kroz uobičajene predodžbe koje izvode i ponavljaju jezik časti i njegove obrede. Tako su u Italiji, kao i u čitavoj devetnaestostoljetnoj Europi, intelektualci koji su u Preporodno doba govorili o jednakosti, slobodi i naciji (u smislu zajednice koja obuhvaća sve društvene razine ujedinjene kulturnim obilježjima) bili svjesni da je za postizanje što šireg i strastvenijeg konsenzusa bilo potrebno nešto što bi izrazilo osjećaj ekskluzivnosti i sudbinske povezanosti unutar zajednice.

Iz tog je razloga nacionalnopatriotska propaganda prelazila iz političkih novina i političkih rasprava u druge kanale kroz koje se iznova prenosila. To se u prvom redu činilo širenjem različitih književnih i umjetničkih materijala (romana, poezije, melodrame, opere, slika, spomenika). Pritom se u sklopu tog pripovijedanja nacije u većini slučajeva radilo o pričama koje imaju snagu da izgledaju prihvatljive bez posebne brige oko njihove utemeljenosti, koje su sposobne evocirati snažne emocije, vrijednosti ili ideale – i to prije svega kroz umjetničko djelo koje ima povijesne temelje, zato što upravo povijesni zaplet polemički prati usud zemlje. Korištenje povijesne tematike u pozadini kako bi se prikazao pogled prema suvremenim društvenim i političkim pitanjima žanrovski se smještavalo u povijesne tragedije, povijesne romane, povijesno slikarstvo i operna djela temeljena na nacionalnoj povijesti.

Uz opere povijesne tematike koje zadobivaju naročitu važnost u preporodnoj propagandi, i sam je njihov najpoznatiji autor G. Verdi postao simbolom talijanskog preporoda popularnom krilaticom *Viva Verdi* (pri čemu se skladateljevo prezime moglo iščitavati kao Vittorio Emanuele Re d'Italia), ali, dakako, ponajprije svojim djelima, prvenstveno *Nabuccom* (1842), s jasnom političkom upotrebljivosti preko analogija sa suvremenosti. U navedenoj operi to se odnosi na motiv zaslužjenog naroda pod stranim osvajačem, a još više na poznati zborni napjev „*Va, pensiero*“ u kojem se ponavlja stih „*O, domovino, lijepa al' izgubljena*“. Pored jasne političke analogije *Nabucca* Verdi je skladao i opere s istaknutim temama iz talijanske nacionalne povijesti poput *Bitke kod Legnana* (*La battaglia di Legnano*, 1849) i *Sicilijanske večernje* (*I Vespri siciliani*, 1855), koje su također sadržavale aluzije na devetnaestostoljetnu suvremenost (usp. Folco Portinari, *Povijest talijanskoga opernog libreta 19. stoljeća*, Zagreb 2004, str. 187-255).

Radnja opere *I Vespri siciliani* (*Sicilijanska večernja*) vezana je uz istoimenu sicilijansku pobunu iz 1282. kojom je započet rat protiv Karla I. Anžuvina i oslobođenje od francuske vlasti nad Sicilijom. Naziv *vespri* (lat. *vespera*) označava večernju misu s kojom su sudionici povezivali francusko napastovanje sicilijanske žene kao događaj koji je potaknuo pobunu. Taj je motiv prikazan na poznatoj slici *I Vespri siciliani* (1846) Francesca Hayeza, talijanskog slikara povijesnih tema, ispunjenoj retorikom Risorgimenta. O važnom mjestu trinaestostoljetne sicilijanske pobune u nacionalnom kanonu talijanske povijesti svjedoči i njezino spominjanje u tekstu talijanske himne iz 1847. godine. Izvedba opere *Sicilijanska večernja* stoga omogućava historijsku analizu nekoliko povijesnih razina: od povijesne teme koja čini radnju opere, preko njezine prerade u libretu i s obzirom na okolnosti izvedbe u 19. stoljeću, do suvremenog postavljanja u 21. stoljeću u funkciji obilježavanja istaknutog povijesnog događaja ujedinjenja

Italije u 19. stoljeću koje sadrži i dodatne asocijacije na različita razdoblja talijanske povijesti prisutne u redateljskoj inscenaciji opere.

Pored svega navedenog treba imati u vidu da je sama opera *Sicilijanska večernja* neobičan primjer patriotske opere jer nije koncipirana – kao što je to istaknuo i redatelj – na binarnoj podjeli „dobri Talijani – loši Francuzi“, za razliku od primjerice drugih književnih djela koja obrađuju povijesni motiv *I Vespri siciliani*. K tome, pisana je 1850-ih prema narudžbi pariške Opere (gdje je i praižvedena 1855) u razdoblju sloma republikanskih ideala u revoluciji 1848-1849. godine, u vremenu kada se zbog cenzure Verdi nije mogao referirati na aktualne suvremene događaje već se poslužio povijesnom tematikom u pozadini operne radnje. Premda suvremenost nije prisutna u obliku izravnih aluzija na aktualna društvena i politička pitanja, svoje je mjesto našla u iskazivanju općenite nostalgije zbog gubljenja statusa građanina i postajanja podanikom te tuge zbog gubitka domovine. Zbog toga je, kao i zbog tematskog sadržaja opere, *I Vespri siciliani* zadobila kod suvremene publike eksplicitnije tumačenje i bila upotrijebljena za talijanski narodni preporod (na isti način kao i napjev „Va, pensiero“ iz opere *Nabucco*).

Važno je napomenuti da moderna nacionalna opera (kao i drugi književni i umjetnički oblici) ne vrši propagandu koristeći samo povijesni zaplet, nego pronalazi svoju ilustrativnu snagu koristeći figure (mitografske sugestije, simbole, naracije i alegorije) s kojima su ljudi već bili upoznati. Tako u operama susrećemo teme poput domovine i žrtvovanja za nju, zatim iscrtavanja čvrstih teritorijalnih, kulturnih i etničkih granica (opreka „mi – oni“), kao i motive progonstva, hrabrosti, vrline itd. Primjerice u jednoj od najpoznatijih arija iz opere *I Vespri siciliani* „O tu, Palermo, terra adorata“ u kojoj Procida, vrativši se nakon dugotrajnog progonstva, s ljubavlju pozdravlja domovinu te ju istovremeno pokušava dići na pobunu protiv suprotstavljenih stranaca („Alza la fronte tanto oltraggiata“). Obraća se pritom Palermitancima, koje pita gdje su sada njihove antičke vrline („Siciliani! ov'è il prisco valor?“), odgovarajući da sviću uz pobjedu i čast („sorgete a vittoria, all'onor“).

U tome prepoznamo i jedan od ključnih elemenata narativnog zapleta u tekstovima talijanskog preporodnog kanona, odnosno u sveukupnosti književnih tekstova koji pomoću međuodnosa slika i simbola pretvaraju mlade čitateljice i čitatelje u domoljube, a to je motiv nacije pod pritiskom tuđinaca. Taj se motiv dalje razvija – kao i u operi *I Vespri siciliani* – kroz prijetnju za samu srž nacionalne časti. Premda stanje nacije pod dominacijom tuđinaca znači gubljenje zemlje, imovine i slobode, u prvom planu je ipak gubitak čistoće krvi i časti nacije prouzrokovan seksualnim napadom. Seksualni napad nad ženama zadire u srž srodstvenog koncepta nacije jer naime dovodi u pitanje sposobnost zajednice da se reproducira na koherentan način te kontaminira generativni sklad nacije, iz čega neminovno proizlazi dramatična slabost muškaraca, nemoćnih da obrane najdragocjenije granice tijela članica nacije kao proroce nacionalne časti.

Stoga je uobičajeno u narativnom zapletu da takav događaj – kao iskaz najveće okrutnosti neprijatelja i nepodnošljive povrede koja se više ne može tolerirati – označava početak pobune. Iz tog je razloga motiv *I Vespri siciliani* iznimno popularan u književnosti, slikarstvu i operi. U Verdijevoj operi *I Vespri siciliani* (kao jednom od najpoznatijih i najpopularnijih primjera) navedeno je realizirano u II. činu u sceni plesa tarantelle kada Francuzi otimaju Sicilijanke (uz spominjanje „ratto delle Sabine“, otmice Sabinjanki) i sljedećoj sceni u kojoj Elena i Procida žalosni prigovaraju slabosti muškaraca, koji su u tome trenutku nemoćni obraniti čast njihovih žena. Pritom se Sicilijanci zaključno slože da je neizbježno osvetiti besramnost koji su učinili

francuski vojnici („Troppo già favellò il dolor nel mio sen / Ben è ver! l'onta ria vendicar or convien! / Taccia ormai la viltà! Sento già nel mio cor / D'un lion più fatal ribollir il furor“).

Pored takvih tematskih i motivskih obilježja opere *Sicilijanska večernja* i njezine recepcije koji su je učinili prikladnim izborom ekskluzivnog obilježavanja 150. obljetnice ujedinjenja Italije na prestižnoj pozornici torinske operne kuće u ožujku 2011. godine, treba napomenuti da je redatelj Davide Livermore modernu režiju opere ispunio nizom referenci na talijansku suvremenu povijest i sadašnjost. Osim što je prilikom obljetnice talijanskog ujedinjenja često isticano kako ju ne treba svoditi samo na obilježavanje prošlosti već i na razmatranje o sadašnjosti i budućnosti, takvo motrište sadrži i redateljeva koncepcija. Naime, na novinarsko pitanje zašto je Verdija zaodjenuo u suvremeno ruho, Livermore je odgovorio da je Verdi pedesetih godina 19. stoljeća pisao o 13. stoljeću, ali s namjerom da piše za suvremenost. I danas je, smatra redatelj, isto: koristimo prošlost kako bismo govorili o sadašnjosti i kritički razmišljali o Italiji od jučer do danas i sutra. I zbog toga režija treba biti suvremena jer Verdi govori i o našem vremenu, pozivajući nas da budemo građani u 21. stoljeću kao i tada u 19. stoljeću (usp. „Falcone e Borsellino nei miei Vespri siciliani“, intervju s D. Livermoreom, *La Stampa*, 5. ožujka 2011).

Pritom redatelj u režiji isprepliće dva osnovna motiva. Nizom scenskih rješenja kritizira masmedije koji su se – kako ističe – načinom predočavanja informacija od oruđa masovne zabave pretvorili u oružja masovnog razaranja. Stoga su pojedini tragični događaji u operi *I Vespri siciliani* prikazani u formi televizijskog showa, s kameranima i reporterima među opernim likovima koji izvještavaju s mjesta događaja te mehanizmima montaže njihova prenošenja gledateljima vidljivima u sadržajima projiciranima na dvama velikim televizijskim ekranima smještenima iznad scene. Daljnje referiranje na suvremenost odnosi se na primanje na bal u upraviteljevoj palači, nakon grotesknog plesa tarantelle među otpadom i smećem, na koji dolaze maloljetnice u pratnji starijeg muškarca, pri čemu nije teško prepoznati aludiranje na Berlusconijeve skandale. Uz to je plesna dvorana prikazana kao talijanski sabor na čijem je vrhu na ekranu projiciran video sa slikama osoba iz političkog, kulturnog, sportskog i medijskog života, popraćen brojnim reklamama i prikazom koji sažima različite događaje i osobe iz 150. godina povijesti Italije, dok su na sredini scene odglumljene neke žalosne epizode iz suvremenog talijanskog političkog bala. Predstavljanjem masmedija kao suvremenih nositelja moći koji snižavaju razinu demokracije i ne omogućavaju političku participaciju šireg stanovništva, redateljeva inscenacija naglašava – kako je isticano – snažnu potrebu za ljudima kao građanima, a ne samo pukim televizijskim promatračima.

Drugi redateljev motiv kojim je prožeo izvedbu odnosi se na suvremeni Palermo i bombaške atentate iz 1992. u kojima su ubijeni suci P. Borsellino i G. Falcone, nepokolebljivi borci protiv sicilijanske mafije. Tako je redatelj unio u I. čin sprovod Elenina brata, televizijski prenošen i oblikovan na način da jasno upućuje na poznati posmrtni govor koji je održala udovica policajca poginulog u atentatu na G. Falconea. Nadalje, na početku II. čina Procida pjevajući spomenutu ariju „O tu, Palermo, terra adorata“ hoda među uništenim automobilima i razrušenim mjestom na autocesti na kojem je bio ubijen sudac Falcone, okružen otpadom i smećem. Pritom nije samo riječ o referenci na aktualne probleme oko smeća na jugu Italije ili bespravne gradnje već time redatelj propituje je li možda Italija zaboravila svoje suvremene heroje i je li jedno važno „mjesto sjećanja“ u suvremenoj Italiji postalo tek „mjesto otpada“ i zaborava. I to u scenskom trenutku kada Procida, kako je već spomenuto, pita Sicilijance o njihovim vrlinama i časti („Siciliani! ov'è il prisco valor? / Su,orgete a vittoria, all'onor!“).

U redateljevoj inscenaciji Francuzi su nosili gumene maske, bivajući time bez lica, tj. bez dostojanstva i časti, nasuprot sicilijanskim ženama i muškarcima otkrivenog lica koji tragaju za istinom i slobodom. Osim što takvo rješenje omogućuje dodatno ocrtavanje karaktera, primjerice kad despotski upravitelj Monforte skidajući masku pokazuje vlastitu krhkost kao čovjeka i nježnost kao oca, takav postupak važan je za sam kraj opere kada svi likovi skidaju maske i opet nalaze svoje dostojanstvo i čast u trenutku kada se cijela scena od televizijskog showa pretvara u sabor građana, pri čemu se projicira prvi članak talijanskog ustava: „Italija je demokratska republika zasnovana na radu. Suverenost pripada građanima i sprovodi se u okvirima određenim Ustavom“. Time su redateljeve kritike sveprožimnosti medijskog spektakla i poruke o važnosti građana kao nositelja suverenosti potpuno zaokružene.

Opera *I Vespri siciliani* kao sugestivno djelo pripovijedanja nacije za vrijeme talijanskog Risorgimenta pruža brojne mogućnosti istraživanja iz perspektive nove kulturne historije. Odabir te opere za svečano obilježavanje 150. obljetnice ujedinjenja Italije 2011. godine i njezina moderna izvedba s nizom referiranja na talijansku suvremenu povijest predstavlja poveznicu od 19. do 21. stoljeća, usložnjavajući tako raspone moguće historijske analize. Kao što u *Sicilijanskoj večernjoj* glavna junakinja Elena pjesmom potiče sunarodnjake na pobunu („Coraggio, su coraggio / Del mare audaci figli / Si sprezzino i perigli / Iddio vi guiderà! / Si vendichi l'offesa / Si spezzi il rio servaggio / Osate! e l'alta impresa / Il ciel proteggerà!“), očito je da je i opera u 19. stoljeću doživljavana kao važan mobilizacijski žanr. Uspjela suvremena režija navedene opere pokazuje da određeni dio tog statusa može imati i u 21. stoljeću te da na taj način Verdijevo djelo, u mjeri u kojoj se umije izvući njezina aktualnost, društvena relevantnost i politička provokativnost, dobiva na dodatnoj životnosti, kao što je to napominjao i redatelj D. Livermore. Te su spoznaje poticajan uvod u veliku dvostruku obljetnicu 200. godina od rođenja G. Verdija i R. Wagnera 2013. godine. Osim upućivanja na tu godišnjicu i poziva hrvatskoj historiografiji na osmišljeno bavljenje političkim, društvenim, kulturnim, antropološkim i rodnim aspektima fenomena opere (usp. primjerice temat „Opera and Society“, *The Journal of Interdisciplinary History*, br. 3 i br. 4, 2006), ovim tekstom nastavljamo praćenje manifestacija održanih povodom 150. obljetnice ujedinjenja Italije 1861. godine prethodno objavljenih u *Historijskom zborniku* (br. 1 i br. 2, 2011).

Polazeći u zaključku od poznatih riječi ubijenog suca Falconea kako su ljudi prolazni, ali da ideje ostaju („Gli uomini passano le idee restano“), kao i tvrdnje redatelja Livermorea kako suvremene režije pokazuju da je Verdijevo djelo još uvijek itekako živo, možemo im pridodati napomenu da suvremena analiza opere kao umjetničkog medija koji sadrži čitav splet predodžbi o kulturi, društvu, politici i povijesti svjedoči o dinamičnim istraživačkim mogućnostima koje nastavljaju zadržavati svoju živu poticajnost.

Monica Priante i Branimir Janković

Znanstveni kolokvij Što se uistinu dogodilo u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi između 29./30. srpnja i 4./5. kolovoza 1941.: svjedočanstva i kultura sjećanja, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 28. i 29. lipnja 2012.

Od 28. do 29. lipnja 2012. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održan je znanstveni kolokvij Što se uistinu dogodilo u glinskoj srpskopравoslavnoj crkvi između 29./30. srpnja i 4./5. kolovoza 1941.: svjedočanstva i kultura sjećanja. Organizatori kolokvija bili su Odsjek

za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, Documenta – centar za suočavanje s prošlošću u Zagrebu i Srpsko narodno vijeće u Zagrebu. Na početku kolokvija pozdravni govor je održao Damir Agičić, predstojnik Odsjeka za povijest, a zatim Damir Boras, dekan Filozofskog fakulteta, Stjepan Ćosić, ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva, Vesna Teršelič, voditeljica Documente, i naposljetku Milorad Pupovac, predsjednik Srpskog narodnog vijeća. Riječ je zatim uzeo Slavko Goldstein, publicist, ukratko predstavivši svoj rad na zločinima u Glini 12./13. V. i 29. VII. – 8. VIII. 1941, a nakon njega je Wolfgang Klotz iz zaklade *Heinrich-Böll-Stiftung* istaknuo potrebu za iznošenjem činjenica o bilo kojem događaju o kojem se piše kao najboljem načinu prezentiranja istine. Drago Roksandić, profesor na Odsjeku za povijest, posebno je istaknuo potrebu za zajedničkom hrvatsko-srpskom suradnjom u rasvjetljavanju činjenica vezanih uz pojedine događaje i procese vezane uz povijest obiju zemalja.

Prvi referent na kolokviju bio je Predrag Matvejević, umirovljeni profesor Sveučilišta La Sapienza u Rimu. Matvejević se isprva osvrnuo na primjere obilježavanja mjesta sjećanja također obilježenih tragedijom poput glinskih zločina. Jedan od takvih primjera je selo Oradoursur-Glane, gdje su nacisti 10. lipnja 1944. godine spalili preko 600 stanovnika sela. Bivša crkva Rođenja Bogorodice u Glini, kao centralno mjesto sjećanja vezano uz zločin, predmet je polemika oko toga je li se zločin tamo uopće i dogodio, pri čemu se Matvejević osvrnuo na feljton Tomislava Vukovića „Ustaški pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini“ – *povijesni događaj ili mit (Glas koncila, 27. VIII. – 25. XII. 2006.)*, istaknuvši ga kao jedan od novijih primjera diskreditiranja zločina.

Nada Kisić Kolanović (Hrvatski institut za povijest, Zagreb) kao središnje pitanje svog izlaganja istakla je pravilan način suočavanja s traumama prošlosti. Jedna od novijih knjiga koja se bavi ovom problematikom jest *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti* (čiji je prijevod objavljen u Beogradu 2011. godine), autorice Aleide Assmann. Jedan od glavnih problema jest pitanje suočavanja javnosti s traumatičnim dijelom prošlosti, odnosno odbijanje kolektivnog identiteta da prihvati zločine iz prošlosti, posljedica čega je prisutnost agresivizma u sadašnjosti. Međutim, prezentiranje stigme iz prošlosti na pravilan i odmjeran način kolektivu može pomoći da se suoči s prošlošću i sa samim sobom.

Igor Mrkalj (Srpsko narodno vijeće) posvetio je svoje predavanje predstavljanju pojedina koji su obilježili povijest Gline (Simeon Roksandić, Sava Mrkalj, Ognjeslav Utješenović Ostrožinski i dr.), te građevina i mjesta koja su bila središta svakodnevnog okupljanja građana u međuratnom razdoblju 1918.-1941. (katolička i pravoslavna crkva, kasino, stočni sajam...). Sve ovo bilo je ključno za oblikovanje svakodnevnog života urbanog područja poput Gline. Nakon prvog ciklusa predavanja, uslijedila je diskusija vezana uz prethodna izlaganja.

Drugi ciklus predavanja započeo je temom Margarete Matijević (Hrvatski institut za povijest, Zagreb), *Katolička crkva na Banovini/Baniji i Kordunu od 1939. do 1941. godine*. M. Matijević prezentirala je opće stanje Rimokatoličke crkve na prostorima Banovine i Korduna u predratnom razdoblju, poput učestalosti prelaska s pravoslavne na rimokatoličku vjeru i odnos svećenstva naspram zločina počinjenih na ovom području 1941. godine.

Višeslav Aralica (Filozofski fakultet u Zagrebu) u predavanju *O srpsko-hrvatskim/hrvatsko-srpskim odnosima u publikacijama HSS, SDS i ustaškog pokreta do proglašenja NDH* izložio je na koji su način pojedina novinska glasila percipirala „drugu stranu“. Glavna glasila bila su HSS-ovi „Hrvatski dnevnik“ i „Seljačka sloga“, SDS-ovo „Seljačko kolo“, hrvatska nacionalistička glasila „Hrvatska revija“ (časopis Matice hrvatske) i „Hrvatska smotra“, te „Ustaša – vjesnik

hrvatskih revolucionaraca” (izlazio u inozemstvu). Svaka od ovih strana imala je za prigovoriti ponešto onoj drugoj, ali je zajedničko svim ovim glasilima bilo da kroz članke nisu izravno optuživala svoje rivale, nego ih označavala općim izrazima, poput “oni”, “peta kolona” i ostalo.

Krešimir Regan (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb) u temi *Srpska politika u glinskome kraju za Banovine Hrvatske (1939.-1941.)* ističe kako su Hrvatska seljačka stranka i Samostalna demokratska stranka uspješno surađivale unutar Seljačko-demokratske koalicije. Naime, nakon osnutka Banovine Hrvatske 1939. godine, krajem godine osnovano je Društvo *Krajina*, čiji je cilj bio pripajanje većinski srpskih kotareva Vrbaskoj banovini, što bi naposljetku dovelo do osnivanja još jedne cjeline unutar Jugoslavije, “Srpske zemlje”. HSS-u je u takvim uvjetima više bilo u interesu da Srbi prečani daju podršku njihovom koalicijskom partneru SDS-u nego Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici i raznim ostalim pročetničkim ili velikosrpskim organizacijama. Nakon drugog ciklusa predavanja, uslijedila je rasprava o proteklim temama.

Treći ciklus predavanja otvorila je Gordana Krivokapić Jović (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd) temom *Raslojavanje u Samostalnoj demokratskoj stranci u senci Drugog svjetskoga rata: Seljačko kolo 1939-1941.* Kao što se može iščitati iz naslova, referentica je na temelju glasila SDS-a “Seljačko kolo” prikazala polarizaciju članova SDS-a prema lijevom ili desnom krilu. G. Krivokapić Jović posebno se osvrnula na značajno mjesto časopisa u povijesti još iz vremena Austro-Ugarske Monarhije, dok je u vremenu Kraljevine SHS/Jugoslavije časopis doživio razdoblje “dekadencije”. Referentica je za kraj istaknula da raslojavanje članstva u periodu 1939.-1941. treba posebno promatrati u smjeni generacija. Generacije lugara, profesora i starijih intelektualaca zamijenili su intelektualci uglavnom školovani u inozemstvu.

Mile Bjelajac (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd) bio je spriječen u dolasku na kolokvij, pa je njegovo izlaganje, *Glinski kraj 1938-1941. i zabrinutost za opstanak Jugoslavije*, iznio Drago Roksandić. U kontekstu jačanja separatističkih organizacija i kapitulacije Francuske 1940. godine, najvažnijeg saveznika Jugoslavije, i u samoj zemlji stanje je bilo osjetljivo. Najdramatičnija je bila pobuna 106. pješadijskog puka, za što se smatralo da su bili odgovorni prvenstveno komunisti. Iako su i oni imali mali udio u pobuni, glavni poticatelj bio je HSS (iskaz Stanka Opačića Čanice pred sudom). Tada su u vojnim izvještajima sve češće bili navođeni iskazi o fizičkim napadima na one koji su se izjašnjavali Jugoslavenima, te prijetnje upućivane Srbima. U ovakvom je ozračju Jugoslavija dočekala rat 6. travnja 1941. godine.

Tema *Novi mozaik naroda u „Novom poretku“*. *Doseljavanje Slovenaca u NDH s posebnim osvrtom na područje Korduna i Banovine* Marice Karakaš Obradov (Hrvatski institut za povijest, Zagreb) bavila se organiziranim preseljenjem Slovenaca iz okupirane Slovenije na područje Korduna i Banije u kontekstu preseljenja na područje NDH 1941. godine. U duhu te politike, Slovenci su trebali biti preseljeni iz Trećeg Reicha u NDH, a Srbi iz NDH u Srbiju. Siegfried von Kasche je u listopadu 1941. planirao da još 45.000 Slovenaca bude useljeno u NDH, iako je zaključio da država više nije u mogućnosti zbrinjavati nove izbjeglice. Autorica za kraj zaključuje da, iako ne postoje točni podaci, moguće je procijeniti da je oko 16.000 Slovenaca bilo useljeno u NDH, a njih 7.000 u okupiranu Srbiju. M. Karakaš Obradov je za kraj napomenula kako su do 1990. u raznim zbornicima filtrirana sjećanja raseljenih Slovenaca, pri čemu su bila zanemarivana sjećanja slovenskih svećenika. Njihova su svjedočanstva objavljena u zbornicima iz 2003. i 2006. godine. Po završetku trećeg ciklusa predavanja održana je rasprava.

Četvrti ciklus predavanja otvorio je Slavko Goldstein izlaganjem *Josip Željko Kurelac, satnik, organizator otpremanja srpskih seljaka iz kotara Vrginmost u Glinu koncem srpnja i početkom kolovoza 1941. godine*. Referent je ulogu Željka Kurelca isprva smjestio u svjetlu zbivanja odmazde u Banskome Grabovcu čiji je rukovodilac na terenu bio ravnatelj ustaškog redarstva Božidar Cerovski, a naredbodavac Eugen Dido Kvaternik, zapovjednik ustaške nadzorne službe. Cerovski je izvršio represalije nad Srbima 24. srpnja, odnosno nakon napada partizanske grupe Vasilja Gaćeše na strateške ciljeve u Banskome Grabovcu dan prije. U sljedećem valu zločina nad srpskim civilima od 29. srpnja do 8. kolovoza 1941. godine Kurelac je bio zapovjednik satnije u Vrginmostu, te je organizirao prikupljanje Srba kod Sokolskog doma i njihov transport u Glinu, gdje su narednih dana nad njima izvršeni zločini (usp. poglavlje „*Afera Vujičić*“ i *korijeni zla* u knjizi Slavka Goldsteina, *1941.: godina koja se vraća*, Zagreb 2007).

Danijela Stjepić (Eberhard Karls Universität Tübingen, Institut für osteuropäische Geschichte) u temi *Glina 1941. godine u pismima i dnevnicima vojnika Wehrmachta* obradila je podatke koji se o Glini 1941. godine saznaju iz povijesnih izvora intimne prirode, kao što su pisma i dnevnik, ili oni službeni, poput korespondencije između njemačkih časnika i zapovjedništava. Iz ovih se izvora može iščitati kako su Nijemci uglavnom bili protiv ustaških zločina nad srpskim civilnim stanovništvom, jer su represalije poticale na oružani ustanak. Međutim, njemačke operacije protiv partizana također su još više potpirivale ustanak među stanovništvom. Referentica pitanje postavljeno na početku, „Zašto Nijemci nisu sprječavali ustaše da čine zločine?“, na kraju zaključuje činjenicom da NDH nije bila pod direktnom njemačkom okupacijom, što je davalo ustašama odriješene ruke, a Nijemci su zbog svoje neorganiziranosti dopustili događanje zločina.

Alexander Korb (Sveučilište u Leicesteru, Velika Britanija) započeo je svoje izlaganje, *Osovinke reakcije na rano ustaško masovno nasilje*, tvrdnjom kako su njemački dužnosnici u početku bili blagonakloni prema NDH. Međusobni odnosi pogoršali su se u lipnju 1941. godine, nakon neuspješnog preseljenja skupine srpskih civila iz NDH u Srbiju. Budući da su njemačke snage bile slabo prisutne na teritoriju NDH, njemački dužnosnici imali su pouzdanja u ustaše. Kada je bilo riječi o tzv. „humanim preseljenjima“, Nijemci su podupirali takve inicijative, dok su zazirali od nasilnih protjerivanja i vršenja pokolja nad Srbima. Referent se zatim osvrnuo i na primjer Gline, istaknuvši da su Nijemci pokolj nad Srbima sredinom svibnja 1941. smatrali opravdanim, ali onaj krajem srpnja i početkom kolovoza neopravdanim i pogrešnim.

Posljednje predavanje u četvrtom ciklusu održao je Drago Roksandić (Filozofski fakultet u Zagrebu) pod nazivom *Ljudska cijena okupacije, kolaboracije i oslobodilačkog rata: glinski i vrginmoščanski komunisti 1941. godine*. Referent je na početku izlaganja dao kratak osvrt na djelovanje vrginmoščanskih i glinskih komunista kojih je u vrijeme neposredno pred rat, prema nekim dokumentima, bilo malo. Roksandić je zatim dao pregled gibanja broja članova u periodu neposredno pred i nakon početka rata, napominjući da su, bez obzira na stanje u NDH i animozitet ustaške vlasti prema Srbima, hrvatski i srpski komunisti nastavili suradnju i na taj način bili baštinci svih prijašnjih hrvatsko-srpskih koalicija.

Nakon rasprave, uslijedio je peti i ujedno posljednji ciklus predavanja prvog dana kolovija. Novu sesiju otvorio je Dragan Cvetković (Muzej žrtava genocida u Beogradu), temom *Banija 1941 – numeričko određenje civilnih gubitaka sa osvrtom na civilne žrtve opštine Glina*. Referent je predstavio statističke podatke koji govore o broju ubijenih žrtava po nacionalnosti, socijalnom statusu, po lokacijama na Baniji i ostalo. Tako su neki od navedenih primjera bili podaci da su stradali na Baniji činili 4.8% svih stradalih u okupiranoj Jugoslaviji, da je od

stradali na Baniji najviše bilo Srba, zatim Hrvata, Židova, onda Roma i ostalih, te da je u cilju uništavanja intelektualne elite stradalo 55% banijskih privrednika, 50% radnika, 49% profesora itd.

Milan Koljanin (Institut za savremenu istoriju, Beograd) je na temelju izlaganja *Glina: primer regionalnog centra uništenja 1941. godine* pokazao kako je Glina bila samo jedan od primjera uništenja Srba na određenom području u svrhu nacionalne homogenizacije koju je provodila vlast u NDH. Ustaške vlasti su također provodile politiku dehumanizacije Srba, bazirale se na diskursu 'ugroženosti hrvatstva', vršile 'pokatoličavanje', praksu koja ustvari nije spašavala od uništenja, nego ga samo privremeno odgodila. Koljanin je istaknuo da je uništenje Srba bilo sastavni dio ideoloških premisa ustaštva. Ono je provođeno od njihovog dolaska na vlast, dok su odmazde, vršene nakon oružanog ustanka, bile samo izlika. Izlagač je za kraj dao kratak pregled ostalih mjesta masovnog stradanja srpskih civila u okolici Gline, te izjave pojedinih svjedoka tih događaja.

Posljednje predavanje prvog dana održavanja kolokvija održao je Đuro Zatezalo, *'Pokrštanje' u očima 'pokrštenih' na Kordunu i Baniji: ratna sjećanja*. Izlagač je na početku istaknuo kako je osobno po Baniji i Kordunu od 1950-ih do 1990-ih godina prikupljao svjedočanstva ljudi koji su proživjeli ratne traume. Objasnio je kako sam čin 'prekřtavanja' nije validan, budući da je jednom pokrřtena osoba već krřćanin. 'Pokrštanje' tijekom Drugog svjetskog rata nije bilo prvi primjer takve vrste, jer je istaknuto da se proces unijaćenja pravoslavnog stanovništva na Žumberku tijekom 1850-ih ponekad provodio nasilnim metodama. Zatezalo je istaknuo kako je proces 'pokrštanja' na Baniji i Kordunu službeno započeo 25. srpnja, što je bio samo jedan aspekt politike vlade NDH u obraćunu sa Srbima (usp. Đuro Zatezalo, „Narod Korduna prvih dana okupacije i uspostave NDH“ i „Pokrst i nastavak ratnih zločina genocida“, u: *Petrova gora, uloga i značaj u NOR-u Hrvatske 1941.-1945.*, Zagreb: Srpsko narodno vijeće, 2010).

Prvi ciklus predavanja drugog dana trajanja kolokvija otvorio je Ivo Goldstein (Filozofski fakultet u Zagrebu) temom *Uspostava sustava terora: legalna osnova*. Izlagač je iznio osnovne informacije funkcioniranja pravnog sustava u NDH, temeljenog na ustaškoj ideologiji, što je išlo u prilog njihovom planu da se riješe Srba. Ustaški povjerenici na terenu, poput Vjekoslava Maksa Luburića, izvršavali su naredbe koje su stizale iz ureda, odnosno od Ante Pavelića. Iako su povremeno bili zabilježeni i ekscesi tzv. *divljih ustaša*, zločini nad Srbima nisu bili izolirani i spontani, nego planirani u sklopu sustava zločina, zaključio je na kraju Goldstein.

Max Bergholz (Odjel za genocid i ljudska prava, Sveučilište Concordia u Montrealu, Kanada), kao inozemni poznavatelj zločina u Glini, iznio je rezultate svojih dosadašnjih istraživanja u izlaganju *Masovna ubojstva u Glini tijekom 1941. godine i poslijeratna kultura sjećanja na žrtve: što znamo, a što ne?* Izlagač je dao odgovore na neka istraživačka pitanja poput toga zašto su ustaše ubijali samo muškarce, zašto su učinjeni prvi zločini i nakon nekog vremena ponovno počinjeni, te zašto su se prva ubojstva Srba zbivala na Baniji i Kordunu, a ne u ostatku NDH. Bergholz je pod upitnost doveo i neke tvrdnje koje su dosad više-manje bile smatrane istinitima, poput toga da su pojedini lokalni Hrvati dobrovoljno surađivali s ustašama prilikom vršenja zločina nad Srbima, da su preživjeli poslije rata morali šutjeti o zločinima, jer su im to branili komunisti, te da su komunisti-Hrvati ograničavali sjećanje na stradale Srbe. Izlagač je zaključio da su hrvatski civili, koji su surađivali u zločinu s ustašama, na ovo bili primorani prvenstveno zbog straha i upućenih prijetnji, da su preživjeli Srbi mogli komemorirati svoje žrtve izvan komunističkih okvira (pogotovo jer je 1963. u Glini podignuta nova pravoslavna crkva),

a hrvatski komunisti su se samo brinuli da se sjećanje na stradanja u narodu ne proširi u smjeru jačanja nacionalizma i omogućavanja Srpskoj pravoslavnoj crkvi da zadobije još više utjecaja.

Igor Mrkalj je održao svoje drugo predavanje na kolokviju, pod nazivom *Nove činjenice o dva odvojena ustaška zločina u Glini u proljeće i ljeto 1941. godine*. Izlagač je, uz neke opće poznate činjenice o zločinu, istaknuo kako je uz svjedočenje preživjelog Ljubana Jednaka otkrio i dosad nepoznato svjedočenje Nikice Samardžije. Samardžija je također dao svoje svjedočanstvo pred komisijom za utvrđivanje zločina 1945. godine, pred kojom je opisao dane svog zatočeništva u vrijeme počinjenja zločina. Isto tako je istaknuo kako su žrtve pokolja sahranjene kod sela Prekope, a ne u Novom Selu Glinskom, kako je dosad smatrano. Mrkalj je popratio svoje predavanje prigodnim vizualnim materijalom, poput prikaza ekshumacija 1947. godine i fotografijama grada iz tog vremena. Nakon prvog ciklusa izlaganja, uslijedila je rasprava o prethodno izloženim temama.

Drugi ciklus predavanja otvorio je Stjepan Razum (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu) predavanjem *Rezultati istraživanja Karla Lipaka o događaju u Glini* u kojem se osvrnuo na Karla Lipaka, koji je u poslijeratnim istraživanjima došao do zaključka da se unutar pravoslavne crkve u Glini, 29. srpnja 1941. godine, nije dogodio pokolj Srba, nego da je on izvršen direktno nad jamama, koje su bile iskopane van grada (Lipak je kasnije bio član antikomunističke gerile *križari*, zbog čega je služio zatvorsku kaznu). Naveo je zatim da su jedini nastradali u crkvi bili trojica Srba koji su se skrivali na tornju, te da se poslije 30. srpnja u crkvi više nije dogodio nikakav zločin, niti je itko bio zatvaran u njoj. Pritom su zločini počinjeni u Glini i okolici predstavljeni kao posljedica ubojstva jednog Hrvata, 10. svibnja, i ubojstva ustaše Janka Budaka, 25. srpnja 1941. godine.

Radovan Pilipović (Biblioteka Srpske patrijaršije) održao je predavanje *Pravoslavni hramovi kao mjesta stradanja njihovih vjernika 1941.* u kojem se osvrnuo na primjere vršenja zločina nad srpskim civilima unutar pravoslavnih sakralnih objekata na Baniji i susjednim regijama tijekom 1941. godine. Neki od navedenih primjera bili su likvidacije pojedinih episkopa (gornjokarlovački, sarajevski, banjalučki), zatvaranje Srba u pravoslavnu crkvu i spaljivanje u Suvoj Međi kod Cazina, Drakseniću kod Banjaluke, Kukunjevcima kod Pakraca i drugi primjeri ubijanja Srba u hramovima. Kao jedan od glavnih razloga počinjenja zločina unutar crkve, Pilipović je naveo osnovnu namjeru da se određeno mjesto koje predstavlja svetinju nekoj skupini ljudi na taj način oskrnavi. Nakon ovih predavanja, uslijedila je rasprava.

Treći ciklus predavanja bio je posvećen urbanističkom, gospodarskom i kulturnom razvoju Gline i okolice tijekom 19. i 20. stoljeća, te pojedinim fenomenima koji su utjecali na zajednicu ovog grada. Kolektivno predavanje, *U srcu Gline: crkva sv. Ivana Nepomuka i crkva Rođenja Bogorodice u urbanom i društvenom razvoju grada do 1918. godine*, Marte Fiolić, Marka Lovrića i Nikole Seiwerttha (studenti povijesti Filozofskog fakulteta u Zagrebu), iznijelo je kratak opis razvoja grada do početka 20. stoljeća, te historijat izgradnje, otvaranja i povijesti rimokatoličke crkve sv. Ivana Nepomuka i pravoslavne crkve Rođenja Bogorodice. Drugo kolektivno predavanje, *Tragovi svakodnevice: iz međuratne Gline*, održali su Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić i Tomislav Brandolica (diplomirani povjesničari i student povijesti Filozofskog fakulteta u Zagrebu), u kojem je dat osvrt na razvoj zanatstva i trgovine, kao i ostalih aspekata svakodnevnog života. Posebno je bio važan tzv. *sajam srijedom*, središnji događaj tijekom tjedna na kojem su se zbivale interakcije između velikog broja različitih ljudi iz Gline, ali i okolnih sela.

Radmila Radić (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd) je kroz svoju temu, *Izgradnja crkve u Glini početkom 60-ih godina 20. veka*, objasnila proces dogovora i kompromisa između pravoslavnog klera i lokalnih vlasti oko izgradnje nove crkve u Glini od 1962. godine, s obzirom na to da je stara bila srušena 1941. godine. Naime, do 1941. godine, na području Hrvatske bilo je oko 500 srpskopравoslavnih crkava, a do kraja rata ostalo je čitavo njih 300-tinjak. Nova vlast znala je da preživjeli žele komemorirati svoje žrtve, ali je pritom željela izbjeći narušavanje politike bratstva i jedinstva. U slučaju glinske crkve, vlasti su s parohom Simeonom dogovorile da se ostaci stare crkve neće ugrađivati u novu. Paroh je dobio dozvolu za izgradnju crkve 1962. godine, a na mjestu stare crkve kasnije je izgrađen Spomen-dom. Poslije ovog predavanja, održana je rasprava vezana uz protekla izlaganja.

Četvrtu sesiju predavanja otvorila je Snježana Koren (Filozofski fakultet u Zagrebu) temom *Slučaj Milana Vidakovića*. Referentica je svoje izlaganje pripremila na temelju sačuvanih dokumenata o Milanu Vidakoviću od kraja 1941. do 1953. godine. Milan Vidaković bio je sin Nikice Vidakovića, neposrednog izvršitelja pokolja u Glini, te se pretpostavljalo da je i sam, kao devetogodišnjak, sudjelovao u pokolju. U vrijeme završnih operacija Jugoslavenske armije povlačio se s rodbinom prema Austriji, ali su ih Britanci predali snagama JA. Godine 1944. uhitila ga je OZN-a, te se sljedeće dvije godine nalazio u zatvoru. Poslije rata je bio odličan đak i član Narodne omladine Hrvatske. Međutim, u svibnju 1952. godine, školi je bila dostavljena prijava komiteta o njegovom sudjelovanju u zločinu 1941. godine. Godine 1953. zabranjeno mu je daljnje školovanje, ali je ubrzo dobio dozvolu za nastavak obrazovanja. Iz raspoloživih dokumenata se vidi da je Milan poricao vlastito sudjelovanje u zločinu, ali nije negirao očevo sudjelovanje u njemu. Naposlijetku je stradao u prometnoj nesreći 1960. godine.

Petar Macut (Institut društvenih istraživanja „Ivo Pilar“, Zagreb) se u temi, *Epitetima protiv istine: rekonstrukcija događaja kroz dekonstrukciju sjećanja na primjeru zločina u Glini 1941. godine*, osvrnuo na problem i nesuglasice oko točnog ili približnog broja žrtava u zločinu u Glini 1941. godine, poput neslaganja verzija svjedoka, određivanja točnog datuma događaja i ostalog. Neki od dokumenata koji svjedoče o potencijalnom broju žrtava jesu letak KPH iz kolovoza 1941. u kojem je navedeno da je u Glini pobijeno 300, a u NDH do tog trenutka 38.000 Srba. Nikola Adžija (brat Božidara Adžije) u svom dnevniku, u koji je zapisivao i glasine koje bi čuo u Drnišu, zabilježio je da je u Glini 5. kolovoza stradalo 300 osoba, a ukupno 40.000 njih na Baniji. Aktivist HSS-a, Ilija Jakovljević, u svojem je dnevniku (u obliku memoara objavljenom 1999. godine) zabilježio brojku od 300 ubijenih Srba. Referent je do kraja izlaganja istaknuo još nekoliko dokumenata koji idu u prilog uglavnom već navedenim brojkama ubijenih Srba u Glini 1941. godine.

Boris Suljagić (Hrvatski državni arhiv u Zagrebu) u svojem je izlaganju, *Glina i glinski kraj u arhivskom gradivu u Hrvatskome državnom arhivu*, predstavio sažetak pojedinih, uglavnom njemačkih dokumenata, koji se tiče zbivanja u Glini 1941. godine. Kao glavne probleme za one koje su odlučile posvetiti ovim dokumentima istaknuo je njihovu malu količinu, te da su njemačka izvješća često vrlo površno rađena, a u njima se najčešće griješi u lokalnim imenima toponima i razlikovanju gerilaca (četnici, partizani). Referent je za kraj napomenuo da bi se razdoblje Gline 1941. godine za početak trebalo istražiti s pozicije mikrohistorije, kako bi se nakon toga dobila cjelovita slika i da su dokumenti vezani uz Glinu 1941. u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu dosad slabo proučavani.

Vjeran Pavlaković (Filozofski fakultet u Rijeci) osvrnuo se u izlaganju *Komemorativna kultura i tragedija u Glini* na poslijeratnu ulogu određenih objekata u Glini kao mjesta sjećanja i

tadašnjoj vlasti prihvatljivog načina komemoracije žrtava. Glavni cilj komunističkih vlasti bio je da se dopusti komemoracija žrtava, ali bez da to izaziva međunacionalne napetosti. Referent je naveo da su poslijeratne vlasti uglavnom stavljale naglasak na slavljenje Narodnooslobodilačke borbe i revolucije, jer su one, prema njihovom tumačenju, dokazale jedinstvo Srba i Hrvata u zajedničkoj borbi protiv fašizma.

Darija Marić i Slaven Rašković (Documenta – centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb) su u temi *Osobna sjećanja ljudi iz Gline i okolice na događaje u Drugom svjetskom ratu* predstavili problematiku metode usmene povijesti, odnosno važnost svjedočenja ljudi iz Gline o događajima iz 1941., ali i nepouzdanosti te metode u kontekstu nestalnosti sjećanja na određeni događaj ili nelagode i straha oko iznošenja podataka vezanih uz određeno iskustvo. Zbog toga oni koji se bave ovom granom povijesti nastoje što više smanjiti prostor za manipulacije nad sjećanjima i svjedočenjima.

Kolokvij je protekao u atmosferi dijaloga i konstruktivnih diskusija i kritika, te je vrijedan doprinos razvoju kulture dijaloga i prilog potrebi da se historiografija posveti ozbiljnoj i objektivnoj valorizaciji glinskih događaja 1941. godine.

Goran Korov

42. Međunarodni kulturnopovijesni simpozij „Mogersdorf“, Mogersdorf, Gradišće (Austrija), 3-6. srpnja 2012.

42. Međunarodni kulturnopovijesni simpozij „Mogersdorf“ održan je u austrijskom dijelu Gradišća/Burgenlanda, u Mogersdorfu, od 3. do 6. srpnja 2012. godine. Generalna tema simpozija glasila je: „Razvoj i zadaće mjesta sjećanja u kulturi sjećanja na panonskom prostoru u 19. i 20. stoljeću“. Otvaranje simpozija održano je u župnom domu, koji je ranijih godina preuređen i prilagođen za potrebe održavanja ovog tradicionalnog simpozija, koji je uostalom „potekao“ i svoje ime nosi upravo po mjestu u kojemu je nastala ideja o okupljanju povjesničara i drugih znanstvenika s panonskog prostora. Nakon pozdravnih riječi domaćina skupa, simpozij je referatom „Mjesta sjećanja – kultura sjećanja – život“ otvorio Herbert Nikitsch iz Beča. U referatu je naglasio međuodnos u naslovu naglašenih elementa sjećanja, s posebnim osvrtom na odraz kulture sjećanja na svakodnevni život i tradicionalne obrasce društvenih ponašanja. U tom smislu autor je u svome radu problematizirao različite oblike i funkcije mjesta sjećanja, koji se ne manifestiraju isključivo u slikama, muzejima, arhivima i bibliotekama, već također i u obrazovanju, mitologemima, institucijama i drugim oblicima nematerijalnih „kristalizirajućih točaka i narativnih abrevijacija“ kolektivnih sjećanja.

Prvoga dana simpozija odražana su sveukupno tri referata. Prvi referent, Istvan Soós iz Budimpešte, nažalost zbog bolesti nije bio u mogućnosti nastupiti te je njegov referat pročitao predstavnik mađarske delegacije. Naglasak u referatu I. Soósa bio je na kulturi sjećanja i mjestima sjećanja na području zapadne Mađarske u „dugom“ 19. stoljeću.

Burkhard Pöttler iz Graza govorio je o idejama i motivacijama nadvojvode Johanna i Viktora von Gerambsa glede osnivanja i vođenja gradačkih muzeja. Osnivanje mnogih muzeja u 19. i početkom 20. stoljeća može se, napominje Pöttler, prepoznati i u nastojanjima za teritorijalnim prepoznavanjima i identifikacijama. Pritom je pojam „nacije“ u odnosu prema nacionalnim pokretima i nastajućim nacionalnim državama u drugoj polovici 19. stoljeća dio šireg konteksta u kojemu, prema autoru, treba shvatiti motivaciju podizanja nacionalnih muzeja.

Kao primjer naveo je osnivanje *Nationalmuseuma* u Grazu, s jasno izraženim unutarštajerskim konceptom, koji je 1811. osnovao nadvojvoda Johann u suradnji s pokrajinskim staležima. Oko sto godina kasnije, 1913. godine, u sklopu već pozicionirane institucije *Landesmuseuma* osnovan je i njegov folklorni odjel, koji će u tom smislu – kao Štajerski folklorni muzej – igrati važnu ulogu u očuvanju kolektivnog sjećanja i štajerskog identiteta.

Boris Kukić iz Zagreba održao je zanimljivo izlaganje o kulturi sjećanja i mjestima sjećanja na primjeru spomenika bana Josipa Jelačića u Zagrebu. U njemu je obuhvatio široki vremenski luk od postavljanja spomenika na središnji zagrebački trg 1866. do njegova uklanjanja 1947., odnosno ponovnog vraćanja na staro mjesto 1990. godine. Pritom je stavio naglasak na različite kontroverze koje su pratile podizanje spomenika i interpretacije koje su se uz njega i njegovo pozicioniranje često vezivale. Naročito se osvrnuo na razloge i motivaciju uklanjanja spomenika nakon dolaska komunista na vlast u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata. Naglašavajući njegovu umjetničku i simboličku važnost i vrijednost, autor je zaključio kako je priča o ovome spomeniku dio šireg konteksta općih društvenih i političkih prijelomnica na hrvatskom prostoru u drugoj polovici 19. i u „kratkim“ 20. stoljeću.

Nakon jutarnje sesije i ručka, za sve sudionike simpozija organiziran je tradicionalni izlet, ovoga puta u *Freilichtmuseum* Geresdorf kraj Güssinga, kao i u obližnji *Burgenländische Geschichte(n)haus* in Bildein. U dražesnom krajoliku južnog Gradišća, u blizini Güssinga, nalazi se iznimno kreativno koncipiran *Freilichtmuseum* Geresdorf. Riječ je o svojevrsnom muzeju „pod otvorenim nebom“ s ukupno 32 objekta – uglavnom sa slamnatim krovovima – koji su nekada bili stambene i gospodarske nastambe. U njima se danas nalazi čitavo mnoštvo nekadašnjih alata i predmeta za svakodnevnu uporabu koji su se koristili na seljačkim gospodarstvima pa se kroz šetnju ovim muzejom na otvorenom može steći sjajan uvid u kulturu svakodnevnog života na ovom dijelu panonskoga prostora u 18. i 19. stoljeću. Drugi muzej koji smo toga dana imali priliku posjetiti – *Burgenländische geschichte(n)haus* – muzej je koji nudi pregledan uvid u povijest najmlađe austrijske savezne pokrajine Burgenlanda/Gradišća od njena nastanka 1921. godine pa sve do posljednjih aktualnih događaja. Naglasak je pritom stavljen na odnos između politike i svakodnevnog života na području ove regije, a osobito na pitanje života uz granicu.

Nakon povratka s ovog nadasve lijepog i ugodnog edukativnog izleta, u Mogersdorfu, preciznije u Kreuzstadlrestaurantu na Schösslbergu, domaćini su organizirali večeru i druženje s predstavnicima općine mjesta Mogersdorf.

Trećeg dana simpozija održana su četiri referata. Robert Müller iz županije Somogy govorio je o promjenama ciljeva i mogućnostima jednog zemaljskog muzeja na primjeru *Balaton muzeja* u Keszthelyju. Spomenuti je muzej osnovan 1898. kao *Društveni muzej*, u vrijeme euforijskog raspoloženja prigodom milenijske proslave u Mađarskoj. Cilj osnivača muzeja sastojao se u tome da se prikupe svi arheološki, etnografski, prirodnoznanstveni spomenici balatonskog kraja i da se putem organiziranih izložbi pojača obrazovanje i turizam na ovome području. Müller je u svom izlaganju dao sažet i pregledan uvid u razvoj i ciljeve muzeja od prve izložbe, održane 1899., do ulaska Mađarske u EU 2004. i novih predispozicija glede razvoja ovog važnog muzeja u Keszthelyju.

Matin Weese iz Gradišća govorio je o „sjećanju zbirki“, odnosno o prikazu identiteta i samostalnosti gradišćanskog prostora u Zemaljskom muzeju u Gradišću, dok je Zoltán Huszár iz županije Somogy referirao o stanju i perspektivama muzeja u južnom Zadunavlju – u župa-

nijama Baranja, Somogy & Tolna u 20. stoljeću. Osobiti naglasak stavio je na muzej u Pečuhu, gdje je prva stalna izložba otvorena još 1904. godine.

Nataša Kolar iz Slovenije govorila je, pak, o *Pokrajinskom muzeju* u Ptuj-u i njegovoj kulturnoj baštini. N. Kolar kustosica je u spomenutom muzeju, vrlo aktivna i angažirana u svekolikoj djelatnosti tamošnjeg Povijesnog odjela. Na području Slovenije *Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož*, osnovan 1893., treći je najstariji muzej, odmah iza *Nacionalnog muzeja* u Ljubljani (1821.) i *Pokrajinskog muzeja* u Celju (1882.). Tijekom svog dugogodišnjeg rada muzej je često mijenjao ime (*Lokalni in Ferkov muzej*, *Mestni Ferkov muzej* itd.), ali u čitavo to vrijeme nije izgubio svoju kulturnu i regionalnu ulogu i značaj za ovaj dio Slovenije i za njezin identitet u cjelini.

Za razliku od prethodno navedenih tema izlaganja, u kojima su se referenti uglavnom bavili pitanjem muzeja kao mjestima sjećanja, Heimo Halbrainer iz Graza za glavnu temu svoga izlaganja uzeo je analizu slojevitih znakova sjećanja na rat u Austriji, na Drugi svjetski rat općenito, kao i na NS-teror. Naime, autor u izlaganju propituje koliko su snažno i na koji način i danas prisutni znakovi sjećanja na godinu 1934. u Austriji, otpor prema nacionalsocijalizmu u Štajerskoj, na žrtve Holokausta itd.

Eva Schwarzmayer iz Eisenstadta govorila je o promjenama u kulturi sjećanja kroz društveni angažman na primjeru mjesta sjećanja Kreuzstadel u Rechnitzu. Rechnitz je, naime, mjesto u austrijskom dijelu Gradišća s oko 3.500 stanovnika, smješteno tek nekoliko kilometara od mađarske granice. Na tom se području dogodio jedan od većih zločina na kraju Drugoga svjetskog rata. U noći s 24. na 25. ožujak oko 180 Židova, koji su bili uposljeni na gradnji „Južnoga bedema“, izdvojeno je i likvidirano u blizini mjesta Kreuzstadel u Rechnitzu. U masakr su bili uključeni neki lokalni uglednici, koji su zločin nastojali zataškati tako da je tek u novije doba došlo do razjašnjavanja ovog teškog zločina. Autorica se u radu bavila raznim angažmanima lokalne zajednice i civilnih udruga na otkrivanju pune istine o „slučaju Rechnitz“.

Na kraju trećeg dana simpozija domaćin skupa počastio je sve sudionike skupa sjajnim koncertom na otvorenom, na terasi Kreuzstadelrestauranta na Schloßbergu. Koncert je održao popularni Austrian Brass Band, poznat po svojim izvrsnim izvedbama jazza i popularne glazbe ne samo u Austriji nego i u cijelom svijetu.

Posljednjeg dana simpozija nastupila su tri referenta. Borut Batagelj, ravnatelj Zgodovinskog arhiva u Celju, referirao je o jednom vrlo inovativnom i poticajnom projektu navedenoga arhiva. Riječ je o tzv. anonimnim pismima kao posebnoj formi kulture sjećanja. Pisma, u kojima sugrađani opisuju svakodnevne probleme s kojima se susreću u gradu, Zgodovinski arhiv u Celju namjerava prikupljati i pohraniti kao svojevrsno „svjedočanstvo“ vremena „odozdo“, tj. kao priče tzv. malih ljudi o egzistencijalnim i inim pitanjima koja su ih zaokupljala u vrijeme kada su bila pisana. Na taj način, smatra Batagelj, u nekoj kasnijoj vremenskoj projekciji, od npr. stotinjak godina, ova će anonimna pisma predstavljati zanimljiv i neizostavan element u rekonstruiranju kulture sjećanja na život u Celju.

Péter Kiss iz Szombathelya govorio je o povijesti istraživanja rimske kolonije Savaria u razdoblju od osnivanja dijeceze Savaria od strane Marije Terezije 1777. pa sve do kraja Drugoga svjetskog rata.

Drugi hrvatski predstavnik na ovogodišnjem simpoziju Marko Špikić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu govorio je o zaštiti spomenika u Hrvatskoj u posljednjim godinama Habsburške Monarhije. Naglasio je kako je u zadnja dva desetljeća Habsburške Monarhije teorija zaštite spomenika doživjela velike promjene. Nakon pedeseto-

godišnje dominacije metode stilske restauracije, oko 1900. u Beču i germanskim gradovima razvijaju se novi prinosi i pogledi glede očuvanja kulturnoga nasljeđa, koji je bio obuhvaćen zajedničkim pojmom „održavanja spomenika“. Špikić je u svom referatu govorio o pobornici-ma te nove metode u Hrvatskoj (Josip Brunšmid, Gjuro Szabo, Viktor Kovačić, Vladimir Lu-naček) te je problematizirao pitanje recepcije i primjene ovih ideja u Hrvatskoj, kao i značenje i relevantnost nove teorije u cjelini.

Na kraju simpozija naglašeni su rezultati četverodnevno radnog dijela skupa. Konstatirano je da su dani novi važni prilozi vezani uz kulturu i mjesta sjećanja na panonskom prostoru u 19. i 20. stoljeću. Moramo naglasiti vrlo konstruktivan, i od publike iznimno dobro prihvaćen, doprinos navedenoj temi ovogodišnjih hrvatskih referenata. Budući da je bila riječ o temi o kojoj će još biti dosta riječi na skupovima u regiji, istaknuta je potreba daljnjeg rada i međusobne suradnje svih sudionika i ostalih zainteresiranih na istraživanju teme kulture sjećanja na srednjoeuropskom prostoru. Vrijedi na kraju svakako spomenuti kako je idući domaćin simpozija prema dogovorenom redosljedu trebala biti mađarska strana. Međutim, zbog financijskih i organizacijskih problema, a prema dogovoru članova Organizacijskog odbora i spremnosti hrvatske delegacije da se godinu dana ranije prihvati zamašnih poslova organizacije, odlučeno je da idući domaćin simpozija „Mogersdorf“ bude upravo Hrvatska. S hrvatske je, pak, strane odlučeno da se skup održi u Podravini, a da grad domaćin bude Koprivnica, gdje je uostalom uspješno održan 32. kulturnopovijesni simpozij „Mogersdorf“ 2002. godine.

Ivica Šute

Periferije, pograničja i rubovi na obodu dvaju carstava. Dvanaest stoljeća Aachenskoga mira. Međunarodni simpozij *The Treaty of Aachen, AD 812: The Origins and Impact on the Region between the Adriatic, Central, and Southeastern Europe*, Zadar, 27-29. rujna 2012.

Od četvrtka, 27. rujna do subote, 29. rujna 2012. godine u velikoj je dvorani Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru održan međunarodni znanstveni skup *The Treaty of Aachen, AD 812: The Origins and Impact on the Region between the Adriatic, Central, and Southeastern Europe*. Skup su zajednički organizirala četiri odsjeka za povijest: Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru, odsjeci za povijest zagrebačkog i splitskog filozofskog fakulteta te Odsjek za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta (Department of Medieval Studies, Central European University) u Budimpešti. Uz navedene institucije, financijski su ga poduprli Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, splitski Muzej hrvatskih arheoloških spomenika te Zadarska nadbiskupija. Neki sudionici ujedno su i nastavnici na spomenutim odsjecima (M. Ančić, T. Vedriš, N. Budak, H. Gračanin, I. Basić), tako da su aktivnim sudjelovanjem na skupu predstavljali i svoje matične institucije. Ipak, među svima valja izdvojiti Trpimira Vedriša, koji je bio idejni začetnik zadarskog simpozija i njegov glavni realizator.

Namjera je organizatora bila da se iz komparativne i regionalne perspektive razmotri kompleks pitanja vezanih uz razdoblje prije, za vrijeme i nakon višegodišnjih pregovora između franačkih vladara i bizantskih careva (802.-815.), isprekidanih ratnim sukobima, koje je na kraju zaključeno sklapanjem mirovnog sporazuma u Aachenu. Na skupu je izlagalo ukupno dvadesetsedam znanstvenika (od predviđenih dvadesetdevet), među kojima dvojica (T. Turko-

vić, A. Milošević) nisu bili u mogućnosti osobno izložiti svoje priloge, ali su ih poslali, pa su njihova izlaganja pročitana. Izlagачi su stigli iz Velike Britanije, Hrvatske, Australije, Austrije, Slovenije, Grčke, Italije, Mađarske, Bugarske, Srbije i Rusije.

Plenarno uvodno izlaganje održao je u rotundi Sv. Donata ugledni britanski bizantolog Jonathan Shepard (*Circles Overlapping in the Upper Adriatic*). Osnovne teme izlaganja Shepardova su stalna preokupacija: dinamika i modeli pojave velesila („hard power“, „soft power“), dugo trajanje i interakcija krugova moći, politička kultura, različiti načini ocrtavanja vjerskih i ekonomskih zona utjecaja. Unutar tih i drugih geopolitičkih konstanti bizantske države istraživao je način njihova zrcaljenja na istočnojadranski prostor u devetom i ranijim stoljećima. Nakon Shepardova izlaganja uslijedilo je razgledavanje zadarskog episkopalnog kompleksa pod vodstvom Pavuše Vežića praćeno odgovarajućim izlaganjem (*The Episcopal Complex in Zadar: The Church of St. Anastasia and the Rotund of the Holy Trinity*) u kojem je Vežić dijakronijski raslojio arhitektonski razvoj tog sklopa.

Prva sesija simpozija (*Late Antique Substratum of the Treaty*) sadržavala je tri izlaganja. O dataciji izvornika prema kojemu je nastala srednjovjekovna karta ekumene, poznatija pod nazivom Peutingerova karta, uvelike se raspravljalo kroz gotovo četiri protekla stoljeća, no moderne i suvremene studije sve jasnije ukazuju da je predložak vrlo vjerojatno nastao za vladavine cara Teodozija II. (408.-450.). Međutim, bez obzira na takvu dataciju predložka kojim se poslužio srednjovjekovni kartograf, posve je očigledno da su na karti zabilježeni i mnogi zemljopisni podaci koji potječu iz znatno ranijeg razdoblja, ali i iz karolinškog vremena, o čemu je raspravljao Tin Turković (*The Peutinger Map: Carolingian Contents Connected to the Treaty of Aachen*), otvoriivši intrigantnu mogućnost da je riječ o sloju karte na neki način povezanom s Aachenskim mirom. Francesco Borri je analizirao franačke i bizantske izvore o etnijama jadranskog bazena, osobito u Dalmaciji (*Slavs and Romans on the Adriatic Arc Before and After the Treaty of Aachen*). U različitim etnonimima razaznaje grupe koje su vrela identificirala (ili su se sâmi tako identificirali) kao Slavene, Romane i Franke, a posebnu je pažnju posvetio skupini imenovanoj *Romani*. Danijel Džino predočio je povijesni razvoj Dalmacije u ranom srednjem vijeku kao rasap i rekonstrukciju kasnoantičkog kompleksnog društvenog sustava (*Post-Roman Dalmatia: Collapse and Regeneration of a Complex Social System*), namijenivši izlaganje iscrpnoj raspravi o razlozima njegova urušavanja te načinima na koje je ono utjecalo na formiranje novoga društveno-političkog ustroja.

Karolinškoj politici u regionalnom kontekstu bio je posvećen prvi dio sljedeće sesije (*Empires & their Peripheries I*). Ivan Majnarić odabrao je metodološki obrazac Evangelosa Chrysoza o trima fazama pri formiranju ranosrednjovjekovnih *regna* kako bi pokazao njegovu primjenjivost na položaj *gentes* uz jugoistočni obod Karolinškog carstva (*The Treaty of Aachen 812 and aemulatio imperii on the Southeastern Frontiers of the Carolingian World*). Slovenski povjesničar Peter Štih osvjetlio je stratešku važnost Istarskog poluotoka kao donedavne bizantske pokrajine u kontekstu Aachenskog mira temeljem podataka Rižanskog placita (*La Politica Imperiale e le sue conseguenze regionali: L'Istria tra gli anni 788 e 812*).

Nastavak sesije *Empires & their Peripheries* sadržavao je izlaganja posvećena ulozi Bizanta na Balkanu. Grčki povjesničar Panos Sophoulis ukazao je na različite mogućnosti ocjenjivanja uspješnosti bizantske države između 780. i 812. godine (*A Resurgent Empire? Byzantium in the Early 800's*). Ranijim, uglavnom linearnim, ocjenama o gospodarskom oporavku, vojnoj konsolidaciji i teritorijalnoj ekspanziji Carstva od početka 9. stoljeća nadalje Sophoulis je suprotstavio kompleksniju sliku, upozorivši na niz političkih, društvenih i vojnih determinanti koje

su tijekom tog razdoblja otežavale ostvarenje dugoročnih državnih ciljeva. Na nj se tematski djelomice nadovezuje izlaganje Mladena Ančića (*Imperial Interaction and Local Autonomies*). Ančić je iskoristio ideje američkog povjesničara Davida Luddena o „Carstvu kao procesu“ kako bi pokazao načine carskog interveniranja na Jadranu poslije Aachenskog mira. Prateći niz manje ili više uspješnih pokušaja integriranja ove periferne pokrajine u centralni mehanizam karolinške države, ukazao je na sve izraženije autonomističke tendencije od kasnih 820-ih nadalje, koje su posljedovala pretvaranjem perifernih zemalja u pograničje jednog i drugog carstva, a zatim i u polunezavisne političke entitete (Venecija, *provincia Jadertina*, Hrvatska kneževina).

Franks & Byzantines in Italy bio je naslov jutarnjih sesija drugoga dana simpozija, podijeljenih na izlaganja posvećena Veneciji te Akvileji i Gradu. O gradu na lagunama prvi je govorio Gherardo Ortalli (*Aquisgrana 812: Le premesse degli equilibri alto-adriatici e del ruolo di Venezia*). Istaknuo je tradicionalizam historiografije o počecima mletačke države (razvoj Venecije je kroz takvu interpretativnu matricu promatran posve linearno), ali i presudnu ulogu Aachenskog ugovora u postizanju mletačke hegemonije na Jadranu. Odnos između databilnih arheoloških objekata u Veneciji i političkih prilika oko 812. godine istražio je potom Sauro Gelichi (*Aachen, Venezia e l'archeologia*). Pomoću arheoloških podataka pokušao je objasniti modele i dinamiku naseljavanja, organizaciju prostora te karakteristike materijalne kulture, nastojeći ove fenomene povezati s političkim promjenama uslijed karolinškog pritiska. Za Gelichijev prilog svojstven je holistički pristup, kojeg je teško reproducirati prepričavanjem: moglo bi se konstatirati da on nastoji odgovoriti na pitanje kakav jest (i kakav može biti) prilog arheologije boljem upoznavanju i razumijevanju mletačkoga „prijelaznog razdoblja“ oko 800. godine.

Susjednu Akvileju obradila je, prvenstveno iz hagiografske perspektive, Marianna Cerno (*Aquileia at the time of the Treaty of Aachen: The Patriarchate and its Hagiography*). Uputila je na izravne reflekse zatečene crkvene i političke (Franci – Bizant) dvojnosti u mjesnoj akvilejskoj i gradeškoj hagiografskoj produkciji. Ujedno je pažnju usmjerila k indikativnim tekstološkim vezama dviju akvilejskih pasija s nekoliko tekstova istog žanra u Panoniji i Dalmaciji, u kojima se razaznaju snažne veze akvilejske crkve s biskupijama Ilirika. Magdalena Skoblar pozabavila se likovnim materijalom u Gradežu, obrativši posebnu pažnju ciborijima pripisanim patrijarhu Ivanu Mlađem i problemima vezanim uz njihovu dataciju (*Patriarchs and Patrons: Textual Sources, Material Evidence and the Attribution of the Ciboria in Santa Maria delle Grazie at Grado*).

Problemu formuliranom u naslovu sljedeće sesije (*Pannonia between the Franks & Byzantium*) pristupila su trojica izlagača. Hrvoje Gračanin dao je pregled osnovnih povijesnih gibanja u Donjoj Panoniji ranog 9. stoljeća (*Lower Pannonia Before and After the Treaty of Aachen*). U vremenskom luku od prvih franačkih sukoba s Avarima do Ljudevitove pobune, razmatrao je odnose Karolinga prema Bizantu, te jednih i drugih prema slavenskim i bugarskim vojnopoličkim elitama na međuprostoru dvaju carstava. Vrlo je zanimljiva Gračaninova pretpostavka kako je uloga Bizanta u *bellum Liudewiticum* bila izraženija nego što se do sada smatralo, osobito s obzirom na Porfirogenetove navode o posvemašnjem rasapu carske vlasti na Zapadnom Balkanu za vladavine Mihajla II. Mucavca (820.-829.).

Mađarskog arheologa Miklósa Takácsa je u priopćenju podužeg naslova (*Is it Possible to Recognise Changes in the Political Structure in the Remains of the 9th Century Village-like Settlements? The Evaluation of Archaeological Sources from the Central Parts of the Carpathian Basin*) zaokupilo fundamentalno pitanje: zrcale li vjerno rezultati arheoloških istraživanja ranosred-

njovjekovnu zbilju kakvu ocrtavaju rijetki pisani izvori, ili se radi o „nadinterpretaciji“ uvjetovanoj upravo rijetkošću navedenih povijesnih vrela? Na nj je odgovor pokušao dati pregledom stanja istraživanja i postojećih kronologija arheološkog materijala 9. stoljeća u Karpatskom bazenu, usredotočivši se na tragove ranih naseobinskih aglomeracija u srednjem i južnom dijelu tog prostora. Iz arheološke topografije proizlazi zaključak o postojanju manjih zaselaka, neprekidno naseljenih, u čijem životu „velika“ povijest Panonske nizine 9. stoljeća nije imala presudnu ulogu.

Béla Miklós Szóke, također iz Arheološkog instituta Mađarske akademije, obratio je pažnju položaju narodâ Panonske nizine uoči i nakon 812. godine, pokušavši pokazati u kojoj se mjeri mirovni ugovor zrcalio i u tom prostoru (811: *Frieden in Aachen für die Völker im Karpatenbecken – Vorgeschichte und Folgen*). Szóke se stoga usmjerio k analizi pojedinih pojmova iz karolinških kraljevskih analiza relevantnih za Karpatsku kotlinu (npr. *Canizauci*, što tumači kao izaslanike avarskoga kana), iako bi možda bilo korisnije da je veći naglasak položio na rezultate vlastitih arheoloških kampanja, koji bi zasigurno bolje potkrijepili kontekstualnu sliku koju je ocrtao.

Poslijepodnevne sesije obuhvatile su i skupinu izlaganja posvećenu „tampon zonama“ između Bizanta i Franaka („*Buffer zone politics*“ I: *Balkans*). Tako je bugarski povjesničar Angel Nikolov obradio odnos Franaka prema Bugarima u prvoj polovini 9. stoljeća, otvarajući iznimno zanimljivu mogućnost uočavanja određenih franačkih modela usvojenih pri teritorijalnom uređenju rubnih dijelova rane bugarske države (teritorijalizacija rubnih plemenskih skupina u *comitates*). Daniel Ziemann je, s druge strane, pristupio kompleksnom odnosu Bizanta prema Bugarima, osobito se osvrnuvši na veliki bizantski poraz godinu dana prije sklapanja mira u Aachenu (*Dangerous Neighbours: The Aftermath of the Defeat of Nicephoros I by the Bulgarians in 811*). Podcrtao je dvije najvažnije dugoročne posljedice tog događaja: prelazak Bizanta iz ofenzive u defenzivu praćen rastućom dominacijom bugarske vojne moći na terenu, te relativno naglu izmjenu društvene i kulturne slike Prvog Bugarskog Carstva uslijed inkorporiranja velikih bizantskih područja.

Drugi dan simpozija nastavljen je sekcijom *Ecclesiastical Politics I: Adriatic between Rome & Constantinople*. Talijanska povjesničarka Maddalena Betti u zanimljivom je izlaganju istražila svekolik odnos Svete Stolice spram aktualnog stanja crkvene organizacije, njenih tradicija i ranokršćanske baštine u Iliriku u 9. stoljeću (*Rome and the Heritage of Ancient Illyricum in the 9th Century*). U podlozi svih političkih gibanja između rimskih prvosvećenika s jedne strane te Franaka, Bizanta i slavenskih političkih formacija s druge strane, primijetila je kontinuiranu brigu papinstva za očuvanjem i reafirmiranjem starih jurisdikcijskih prava Rima nad cjelokupnim Ilirikom, neovisno o tome tko je predstavljao osporavatelja tih težnji (bavarski episkopat u sporu oko Metodove sirmijske katedre, crkvena nadležnost nad Bugarskom itd.). Iako su izvori o ovom problemu za prvu polovinu istog stoljeća mnogo oskudniji, autorica pretpostavlja da je upravo Aachenski mir snažno reafirmirao ideju o „Rimskom“ Iliriku, tj. pokrajini kao sastavnom dijelu Rimskog patrijarhata.

Predrag Komatina (*Dalmatian Bishops at the Council of Nicea in 787 and the Status of the Dalmatian Church in the 8th and 9th Centuries*) analizirao je popise dalmatinskih biskupa nazočnih na ekumenskom koncilu u Niceji 787. godine, u hrvatskoj historiografiji zapažene tek 1970-ih godina. Uspješno je dekonstruirao suprotstavljena mišljenja koja su upravo u toj činjenici vidjela podlogu potpuno suprotnim zaključcima: da dalmatinske biskupije jesu (R. Katičić), odnosno nisu (L. Margetić) bile podvrgnute konstantinopolskom patrijarhu. Ti su

se zaključci djelomično zasnivali i na stavovima historiografije o odnosu cara Lava III. spram Zapadnog Ilirika prilikom izuzimanja nekolicine biskupija iz rimske jurisdikcije 732. godine. Komatina je zaključio da se položaj dalmatinskih crkava na koncilu može uspoređivati s položajem ciparske crkve, koja je tada bila autokefalna, a na saboru je prisustvovala jer se radilo o ekumenskom sazivu. K tome, bizantski popisi biskupa pod jurisdikcijom Konstantinopola iz 8. i 9. stoljeća nijednom ne registriraju dalmatinske biskupije, što u svemu upućuje njihovu manje-više stalnu podvrgnutost Svetoj Stolici sve do vladavine Bazilija I. (867.-886.), kada je izvršen neuspješan pokušaj njihova inkorporiranja u bizantski crkveni ustroj.

Završni je dan skupa započeo nastavkom sekcije *Ecclesiastical Politics: Adriatic between Rome & Constantinople (II)*. Tri su izlagača (iz Klagenfurta, Splita i Zagreba) podastrijela priloge usko vezane uz kontekst u kojemu su djelovali visoki crkveni dostojanstvenici, prisiljeni na različite načine održavati crkvenu i političku ravnotežu između dvaju carstava i dvaju patrijarhata – rimskog i konstantinopolskog. Preplitanjem i superponiranjem crkveno-jurisdiksijskih i političkih prava nad velikim sjevernojadranskim središtima Akvilejom i Gradežom bavio se Harald Krahwinkler (*Aquileia and Grado „between“ Aachen and Constantinople and the Frankish-Byzantine treaty of 812*). U središtu tih zbivanja stajala je nesvakidašnja ličnost gradeškog patrijarha Fortunata II. (803.-oko 825.), a pri osvjetljavanju kompleksnoga odnosa između dvaju carstava i dvaju konkurentskih patrijarhata autor je posegnuo za brojnim izvorima: Rižanskim placitom, diplomom o razgraničenju Akvilejske i Salcburške metropolije, zapisnikom sinoda u Mantovi, napokon oporukama Karla Velikog i Fortunata.

U sljedećem je izlaganju Ivan Basić ponudio nova viđenja o vremenu i okolnostima osnivanja istočnojadranskih biskupija u ranom srednjem vijeku (*New Evidence for the Re-establishment of the Adriatic Dioceses in the late 8th Century*). Istaknuo je nedostatak iole kvalitetne arhitektonske i likovne građe 7. i 8. stoljeća kao činjenicu i kao problem, s druge strane upozorivši na naglu pojavu umjetničke produkcije proizašle iz „liutprandske renesanse“ upravo u onim gradovima čiji se biskupi po prvi put javljaju na Nicejskom koncilu 787. godine (Novigrad, Osor, Rab, Split, Kotor). Povezujući pozitivna pisana svjedočanstva s umjetničkom topografijom, sve u kontekstu važeće kronologije i vojno-političkih prilika na Jadranu između 787. i 812. godine, iznio je mišljenje o presudnom utjecaju usklađene papinsko-franačke politike na obnovu starih odnosno osnivanje novih biskupija u Dalmaciji, koja je realizirana odašiljanjem odabranih crkvenih ličnosti u prekojadranske biskupije. Interpretirao je tu akciju crkvenoga preuređenja pokrajine u sklopu bizantsko-franačkih previranja, točnije u suparničkom nastojanju obiju strana da u primorskim gradovima steknu početnu prednost kao svojevrsnu prethodnicu realnoj vojno-političkoj dominaciji koja je tek imala uslijediti.

Kratkom boravku karolinškog liturgičara Amalarija iz Metz u Zadru 813. godine Trpimir Vedriš već je posvetio više rasprava, a za ovu priliku usredotočio se na spomen stanovitih razlika u bogoslužju između zadarske i drugih crkvenih zajednica latinskog obreda (*Amalarius' of Metz visit to Zadar in 813: Its Background Reconsidered*). Nastavljajući vlastita istraživanja, Vedriš je upozorio na neuspjeh pokušaj nagovaranja Amalarija da promakne izvjesnog zadarskog đakona u svećenički red, upozoravajući pritom na niz okolnosti koje u krajnjoj liniji upućuju na discipliniranu jurisdiksijsku podređenost Zadra rimskoj stolici početkom 9. stoljeća.

Posljednja sesija skupa, nazvana „*Buffer zone politics*“ II: *Croatian Principality*, sadržavala je četiri izlaganja. Prilog Ante Miloševića (*A K-type Sword from Koljane near Vrlika as a Possible Argument for the Migration of the Croats at the End of the 8th century*) je u odsustvu autora pročitala Nikolina Uroda, također iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Milošević se

posvetio morfološkoj i tipološkoj analizi ranokarolinškog mača nedavno pronađenog u Koljanima kod Vrlike, povezujući ga s drugim nalazima oružja i vojne opreme iste provenijencije iz Cetinske krajine. No, za razliku od dosadašnjih istraživača, ovu skupinu nalaza nije objašnjavao kao običan uvoz iz vremena snažnih veza između karolinške države i Hrvatske kneževine. Zadršku prema takvom jednostavnom tumačenju potkrepljuje upravo tipologija koljanskog mača, koju je moguće vezati sa skandinavskom (vikinškom) produkcijom. Štoviše, Milošević dvoji između dva moguća objašnjenja pojave ove vrste oružja u dalmatinskom zaleđu: izravnog trgovanja hrvatskih elita s vikinškim ekspedicijama zatečenima na Sredozemlju ili pristizanja mača zajedno s njegovim vlasnikom sa sjevera Europe. Napokon se priklanja potonjoj pretpostavci, nastojeći ju uklopiti u razmatranja M. Ančića o migraciji hrvatske narodnosne skupine potkraj 8. stoljeća, predstavljena prije desetak godina prigodom međunarodne izložbe *Hrvati i Karolinzi*.

Ruski povjesničar Denis Alimov je u izlaganju naslovljenom *Frankish ducatus or Slavic Chiefdom? The Character of Bornā's Polity in Early-Ninth-Century Dalmatia* predložio dvojak karakter osnovice Bornine političke vlasti. Ona se zasnivala na hrvatskoj protopolitičkoj formaciji u užem smislu (koju locira oko Knina) i manjoj plemenskoj skupini *Guduscani* oko rijeke Gacke. Prema Alimovu, Borna je pripadao prvonavedenoj skupini, čiji se etnički identitet postupno razvio pod utjecajem kristijanizirane vojne elite. Ističe da je proces stabiliziranja hrvatskog etničkog identiteta bio znatno sporiji od oblikovanja političkih tijela. Njihov nagli izlazak na povijesnu scenu tumači snažnim utjecajem vanjskih činitelja, prije svega franačkom vojno-političkom ekspanzijom na ovaj prostor. Kako nametanje novog ustroja vlasti nije bilo usklađeno s unutarnjim društvenim sazrijevanjem, Bornin se *ducatus* uvelike razlikovao od ostalih poslijeavarskih političkih formacija u srednjoistočnoj Europi: ovaj knez nije predstavljao ni tipičnog franačkog zavisnog upravitelja, niti rodovskog vladara.

Nešto ranijem razdoblju bilo je posvećeno izlaganje Nevena Budaka (*One more Renaissance? Dalmatia in the Light of Michael McCormick's Thesis about the Revival of the European Economy*). U njemu je ovaj istraživač nastojao na regionalnom planu valorizirati nagli ekonomski i društveni uspon oko 800. godine temeljem materijalnih tragova, osobito u svjetlu nedavne sinteze američkog povjesničara M. McCormicka. Budak je iznio iscrpnu evidenciju svjedočanstava o raznovrsnim komunikacijama na Jadranu u 7. i 8. stoljeću, osobito naglasivši dosada na više načina objašnjavao velik broj zlatnika bizantskog cara Konstantina V. Kopronima (741.-775.) pronađenih u kontinentalnoj Dalmaciji. Smatra da je količina tog novca u svakom slučaju indikativna za teze o kulturnom i ekonomskom rastu pokrajine potkraj stoljeća, no dvoji treba li ih tumačiti kao „financijsku injekciju“ usmjerenu k obalnom bizantskom posjedu (moguća investicija u crkvu Sv. Donata) u želji za snažnijim integriranjem obalne Dalmacije unutar Carstva, ili pak kao plaću potencijalnim bizantskim saveznicima u dalmatinskom zaleđu.

Završno je izlaganje skupa bilo ono Miljenka Jurkovića, bogato popraćeno ilustrativnim materijalom (*Creating the Monumental Landscape of Istria and the Croatian Principality at the Turn of the 8th Century: The Role of Ecclesiastical and Social Elites*). Izlagač je naglasak položio na ulogu društvenih elita i njihove mobilnosti u konstituiranju stila te uskoj povezanosti političkih pretenzija s monumentalnim pejzažem, nadovezujući se na taj način na ranija izlaganja istog dana, ali zadržavajući se prije svega na primjerima Hrvatske kneževine i susjedne joj Istre.

Nedolazak dvojice izlagača iz neposrednog susjedstva, Vlade Stankovića i Tibora Živkovića, među sudionicima je primljen sa žaljenjem, jer se radilo o temama od višestrukog interesa

– *Balkans in Byzantine Texts of the 9th and 10th centuries: Attitudes and Concepts i The Treaty of Aachen and the 'New Deal' of 813-820.*

Sama je organizacija skupa bila na najvišoj razini, a provedba po općem sudu uzorna. Štoviše, za ovaj je znanstveni skup načinjena zasebna internetska stranica na kojoj su na engleskom jeziku objavljeni uvodnik, program, sažetci, informacije o smještaju izlagača i ažurirani planovi Zadra (<http://www.aachen812.info/>), što se sve zajedno pokazalo vrlo praktičnim načinom popularizacije sadržaja skupa, kao i upoznavanja inozemnih sudionika s osnovnim sadržajima u njima sasvim novoj i nepoznatoj sredini. Tu bi uzornu praksu u domaćoj historiografskoj produkciji valjalo češće primjenjivati, osobito u slučajevima kada se radi o događanjima s međunarodnim sudjelovanjem. Dojmljiv je, na koncu, niz institucija kojima su pripadali izlagači: Austrijska akademija znanosti, Mađarska akademija znanosti, zatim sveučilišta u Cambridgeu, Sydneyju (Macquarie), Ljubljani, Ateni, Beogradu, Veneciji (Ca'Foscari), Udinama, Yorku, Sofiji, Budimpešti (CEU), Padovi, Klagenfurtu, Sankt Peterburgu, pa Istorijjski i Vizantološki institut iz Beograda, ne računajući domaća sveučilišta i muzeje.

Jedna od spoznaja kojima je rezultirao ovaj zadarski susret međunarodnih stručnjaka svakako je i ona o varavosti percepcije Aachenskoga mirovnog ugovora kao teme čija je važnost u europskoj historiografiji „samorazumljiva“. Pokazalo se, naime, da – osim onih istraživača tematski uže vezanih uz jadranski prostor ranoga srednjovjekovlja, prije svega povjesničara posvećenih ranoj prošlosti Venecije, Dalmacije i Istre (koji su uostalom i činili većinu izlagača) – tema nije ostavila dubljega traga u međunarodnim historiografskim krugovima (mimoilazeći starije iznimke poput F. L. Ganshofa ili skupine britanskih bizantologa, znanstveno formiranih u posve drugačijem istraživačkom i društvenom kontekstu). Osobito je neujednačenim taj pristup djelovao u interdisciplinarnom smislu, budući da su problem ranije uglavnom razmatrali povjesničari, dok su se, primjerice, arheolozi i povjesničari umjetnosti manje bavili godinom 812. kao razdjelnicom kulturnih krugova na Jadranu. Utoliko je i zamisao o skupu posvećenom razdoblju oko 812. godine ispunila i važnu interpretativnu prazninu. Ipak, u tom je vidu pažnja posvećena simboličkom značenju i (pre)velikoj važnosti pridavanoj Aachenskom mirovnom ugovoru u regionalnim i nacionalnim historiografijama svejedno bila upadljivo odsutna među tematskim skupinama simpozija. Prilog istraživački fokusiran na „Aachenski mir kao historiografski problem“ bio bi itekako dobrodošao kao dopuna tradicionalnim interpretativnim obrascima. Sudeći po rezultatima zadarskog susreta, predstojeći – i, nadajmo se, skorašnji – zbornik radova proisteklih sa skupa svakako će u svim budućim prinosima rano-srednjovjekovnoj povijesti regije imati temeljnu referentnu težinu.

Ivan Basić

Predstavljanje Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma i tribina „Perspektive kulturoloških i povijesnih istraživanja socijalizma“, Pula, 12. listopada 2012.

U petak, 12. listopada 2012. na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli održano je predstavljanje Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma (CKPIS) te tribina pod nazivom „Perspektive kulturoloških i povijesnih istraživanja socijalizma“. Centar je osnovan na inicijativu nekoliko znanstvenika i nastavnika pulskog sveučilišta kojima je zajednički nazivnik istraživanje socijalizma. Suosnivači Centra su dr. sc. Igor Duda (docent na Odsjeku za

povijest Odjela za humanističke znanosti i voditelj Centra u god. 2012-2013.), dr. sc. Lada Duraković (docentica na Odjelu za glazbu), Boris Koroman (asistent na Odsjeku za kroatistiku Odjela za humanističke znanosti) te dr. sc. Andrea Matošević (docent na Odjelu za studij na talijanskom jeziku). Znanstveno-istraživačka djelatnost Centra odvijat će se u okviru humanističkih, društvenih i interdisciplinarnih znanosti te će se od samog početka nastojati afirmirati multidisciplinarni i interdisciplinarni pristup socijalizmu koji bi u širi humanistički spektar uključio povijest, antropologiju, znanost o književnosti i muzikologiju, a u budućnosti vjerojatno i druge znanosti. Na predstavljanju su osim osnivača Centra sudjelovali i gosti – povjesničar prof. dr. sc. Tvrtko Jakovina i etnologinja dr. sc. Ines Prica, dok se sukreatorica vizualnog identiteta Centra dipl. ing. diz. Narcisa Vukojević zbog spriječenosti prisutnima obratila zvučnim zapisom.

Predstavljanje je otvorio voditelj Centra Igor Duda koji je u uvodnom izlaganju naglasio koji su ciljevi i područje djelovanja nove sastavnice Sveučilišta. Socijalizam kao povijesni, politički, ekonomski, društveni i kulturni pojam u hrvatskoj je znanosti slabo istražena tema, a uglavnom je prepuštena sporadičnom interesu lokalnih znanstvenika ili pak stranim istraživačima koji se bave istočnom i jugoistočnom Europom. Iako se u više znanstvenih ustanova istraživači bave poviješću, antropologijom, kulturom ili umjetnošću socijalističkog razdoblja, niti na hrvatskom niti drugdje na postjugoslavenskom području nije uspostavljena institucija čija bi osnovna znanstvena djelatnost bilo upravo proučavanje socijalizma. To je bio jedan od osnovnih razloga koji je doveo do osnivanja CKPIS-a kao ustanove koja bi razvijala istraživačku i nastavnu djelatnost te okupila i umrežila domaće i inozemne znanstvenike. Igor Duda izrazio je želju da Centar postane referentna točka za istraživanje socijalizma pri čemu se pulsko sveučilište i Pula zbog niza povijesnih okolnosti nameću kao logičan i odličan izbor za sjedište CKPIS-a. Naime, Pula je nakon Drugog svjetskog rata oblikovana kao grad kakvim ga danas poznajemo, kao grad čije je mjesto u jugoslavenskom socijalističkom imaginariju bilo iznimno jako s obzirom na blizinu Brijuna i tamošnjih službenih rezidencija, na postojanje Festivala igranog filma te na brojnost pripadnika Jugoslavenske narodne armije. Tome treba pridodati urbanizaciju, industrijalizaciju i masovni turizam kao vjerne pratitelje modernizacije. Takva osebujna povijest jednostavno traži znanstveni angažman koji je najprirodnije smjestiti upravo na pulsko sveučilište. Pri tome bi CKPIS u sklopu Sveučilišta mogao u bliskoj budućnosti u bližem i daljem okruženju postati važno središte za kompleks socijalističkih tema u hrvatskom i jugoslavenskom te širem europskom kontekstu.

Kao brojne aktivnosti Centra Duda je izdvojio: vođenje domaćih i međunarodnih znanstvenih projekata; organiziranje znanstvenih skupova; izdavačku djelatnost; prikupljanje knjižnog fonda, audiovizualnog i pisanog arhivskog gradiva, uz provođenje digitalizacije; obogaćivanje ponude predmeta na svim razinama humanističkih i društvenih studijskih programa pri Sveučilištu; osmišljavanje terenske nastave i istraživanja; poticanje studenata na pisanje završnih, diplomskih i doktorskih radova iz područja socijalizma; praćenje napredovanja studenata diplomskih i poslijediplomskih studija te njihovo povezivanje s CKPIS-om, čime se za još mlade neafirmirane istraživače stvaraju uvjeti svojevrsnog znanstvenog inkubatora; suradnju sa znanstvenim i visokoškolskim ustanovama, muzejima, arhivima i knjižnicama te prikupljanje informacija o očuvanosti arhivskog fonda iz razdoblja socijalizma u hrvatskim ustanovama i poduzećima.

Na kraju uvodnog izlaganja Duda je najavio prve aktivnosti Centra u sljedećih mjesec dana. U suradnji s Odsjekom za povijest organizira se Radionica za suvremenu povijest, znanstveni skup na kojem će absolventi diplomskoga studija i novi magistri povijesti izlagati na

teme iz svojih diplomskih radova, a uz to će biti objavljen zbornik koji bi mogao biti prvo izdanje u budućoj biblioteci Centra. Krajem studenog Lada Duraković će, u suradnji sa Sveučilišnom knjižnicom u Puli, postaviti izložbu „Glazba narodu! Glazbeni život Pule na plakata 1945.-1966.“.

Na predstavljanju i tribini prisustvovao je i rektor pulskog sveučilišta prof. dr. sc. Robert Matijašić koji je istaknuo značaj Centra kao prve sastavnice takve vrste na Sveučilištu. Naglasio je da osnivanje Centra pridonosi razvoju Sveučilišta te pokazuje činjenicu da je situacija zrela da socijalizam postane predmet povijesnih istraživanja. Nakon rektorova pozdrava uslijedila su izlaganja djelatnika Centra u kojima su predstavili vlastita područja istraživanja kojima će doprinijeti radu CKPIS-a.

Andrea Matošević autor je knjige *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinjima u XX. stoljeću* te dvadesetak znanstvenih radova objavljenih u zemlji i inozemstvu. Područje njegova istraživanja pripada domeni etno-antropologije, povijesti antropologije i etnologije usmene povijesti, industrijske antropologije, popularne kulture i teorije multikulturalizma. Istakao je da su njegova buduća istraživanja vezana uz udarništvo i kulturu radništva u socijalizmu. Prema njegovim riječima, istraživanje bi trebalo objediniti antropološko-tehničke značajke perioda implementacije udarništva u Jugoslaviji, pokreta shvaćenog kao jedinog pravog načina ekspanzionizma rasta radne i industrijske učinkovitosti, koji je na radnu i privatnu sferu pojedinca imao izrazito snažan utjecaj.

Lada Duraković predaje povijest glazbe na Odjelu za glazbu, autorica je knjiga *Pulski glazbeni život u razdoblju fašističke diktature 1926-1943.*, *Ideologija i glazbeni život: Pula 1945-1966.* te suautorica udžbenika *Metodički aspekti obrade muzikoloških sadržaja: mediji u nastavi glazbe*. Naglasila je da je područje glazbe u socijalizmu nedovoljno istraženo, a svojim budućim istraživanjem namjerava pridonijeti CKPIS-u i popuniti praznine u hrvatskoj historiografiji iz područja povijesti glazbe. Tema kojom se namjerava baviti je glazbena publicistika i teorija socrealizma u razdoblju od 1945. do 1952. godine. Prema njezinim riječima, koncepcija socrealizma zahtijevala je od umjetnika konkretno opisivanje društvene zbilje i vrednovanje društvenih pojava u skladu s potrebama partije. Za ideološku ispravnost brinula je umjetnička kritika kojoj je pripadala zadaća redefiniranja obveza umjetnika, postavljanje normi i pravila te arbitraža nad smještanjem umjetničkih događanja u ideološke sheme. Analiza napisa u specijaliziranim revijama pruža uvid u suodnos socrealističkih postulata i glazbene publicistike te u posljedice koje su proizašle iz te interakcije.

Boris Koroman, asistent na Odsjeku za kroatistiku Odjela za humanističke znanosti, od 2009. godine doktorand je na poslijediplomskom doktorskom studiju književnosti, izvedbenih umjetnosti, filma i kulture na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te priprema disertaciju *Predodžba društvene i političke tranzicije u suvremenoj hrvatskoj književnosti*. Objavio je više članaka iz područja književnosti, folkloristike, etnografije, novih medija i muzeologije. Posljednjih godina usmjerava se prema temama odnosa književnosti, umjetnosti i kulture i političko-ideoloških paradigmi (književnost, postsocijalizam i tranzicija, popularna kultura i socijalizam, književnost i konstrukcije identiteta). Svoj doprinos CKPIS-u vidi u istraživanju prijelaza iz socijalizma u postsocijalizam ili tranziciju u suvremenoj hrvatskoj književnosti.

Igor Duda predaje na studiju povijesti, a autor je studije *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Kiklopom nagrađene knjige *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih* te brojnih radova objavljenih u zemlji i inozemstvu. Istraživačka područja kojima se bavi su druš-

tvena povijest i povijest svakodnevice druge polovice XX. stoljeća, povijest dokolice i povijest potrošačkoga društva. U izlaganju je istakao da je dostupnost izvora za istraživanje socijalizma tolika da „vapi za novim istraživačima“. Trenutno istražuje Savez pionira Jugoslavije kao jednu od socijalističkih masovnih organizacija, načine njegova djelovanja, razinu političkog utjecaja na djetinjstvo, pionirsku svakodnevnicu te odnos pionira i različitih generacija prema organizaciji.

Nakon detaljnih izlaganja suosnivača Centra, svoja su stajališta o perspektivama istraživanja socijalizma iznijeli gosti. Ines Prica, znanstvena savjetnica na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu te voditeljica znanstvenoistraživačkog projekta „Postsocijalizam i kulturni subjekt“, smatra da je inicijativa mladih stručnjaka s humanističkih i društvenih znanstvenih područja Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli vrijedna podrške institucija i pojedinaca kako u svom temeljnom cilju tako i razradom koncepta te planiranim početnim istraživanjima. Naglasila je važnost multidisciplinarnog pristupa te dijalog različitih akademskih i regionalnih institucija. Tvrtko Jakovina, redoviti profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, također je naglasio važnost osnivanja ovog Centra i pohvalio inicijativu kolega s pulskog sveučilišta te, nadovezivši se na Dudu, napomenuo da „ako je Pula najpogodnije i najlogičnije mjesto za Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma, onda je Zagreb svakako najlogičniji saveznik“. Važnost Centra vidi u potrebi za interdisciplinarnim, sustavnim, ozbiljnim i dugotrajnim istraživanjima razdoblja koje je u mnogočemu ključno za razumijevanje suvremene Hrvatske u Europi. Osnivanje Centra doživljava kao nastanak jedne od krovnih ustanova koja bi okupljala istraživače iz zemlje i sve koji se bave socijalizmom. Na taj bi se način omogućila izmjena informacija i stimulirala daljnja istraživanja.

O nastajanju i fazama razvoja vizualnog identiteta CKPIS-a u zvučnom je zapisu govorila Narcisa Vukojević. Vizualni identitet bio je nadogradnja verbalnog identiteta te je prvotno polazište bio akronim naziva Centra u kojem je jedno slovo oblikom bilo povezano sa zvijezdom. U konačnom obliku logotipa odabrana je zvijezda petokraka, ali samo u naznakama kako bi vizualni identitet ostao hladan prema sustavu koji Centar proučava. Konačno vizualno rješenje nastalo je zajedničkim radom Narcise Vukojević i Lane Cavar te na temelju dijaloga koji su dizajnerice vodile sa suosnivačima Centra.

Pri završetku tribine uslijedila su pitanja i komentari u kojima je pozitivno ocijenjena inicijativa za osnivanjem ovakve sastavnice Sveučilišta. Nameće se zaključak da je osnivanje Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma važan korak u znanstvenom radu na području koje je nedovoljno istraženo u hrvatskoj znanosti, ali i mogućnost za afirmaciju mladih istraživača kojima je, kako je istaknuto, „znanost pod kožom“ i koji bi se mogli naći pod okriljem Centra.

Igor Stanić

Znanstveni skup „Radionica za suvremenu povijest“, Pula, 8-9. studenog 2012.

U organizaciji Odjela za humanističke znanosti, Odsjeka za povijest i Centra za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma (CKPIS-a) u Puli je 8. i 9. studenog 2012. na Sveučilištu Jurja Dobrile održan znanstveni skup radnog naziva „Radionica za suvremenu povijest“. Inicijativa Igora Dude, koji je 2011. u sklopu diplomskog studija na Odsjeku za povijest pokrenuo predmet *Radionica za suvremenu povijest*, dovela je do održavanja skupa istoimenog naziva.

Skup je zamišljen kao mjesto na kojem će diplomanti i magistri povijesti ukratko izložiti temu svojih diplomskih radova. Devet sudionika trebalo je predstaviti teme svojih diplomskih radova koji se bave poviješću dvadesetog stoljeća. Vremenski raspon radova seže od kraja Prvoga svjetskog rata do kraja dvadesetog stoljeća, a u njima su predstavljeni društveni, gospodarski, kulturni, politički i vojni aspekti nacionalne povijesti. U Organizacijskom odboru ovog seminara uz Igora Dudu sudjelovali su Anita Buhin i Igor Stanić.

Nakon uvodne riječi Igora Dude, nositelja predmeta *Radionica za suvremenu povijest* i voditelja CKPIS-a, okupljene je pozdravila predstojnica Odsjeka za povijest Klara Buršić-Matijašić, a potom i prorektor za međunarodnu suradnju Sveučilišta Jurja Dobrile Ivan Jurković.

U prvom dijelu skupa, koji je moderirala Anita Buhin, prvi je govorio Ivan Vuk, student posljediplomskog doktorskog studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu; predstavio je temu svoga diplomskog rada *Međimurje poslije Prvoga svjetskog rata 1918.-1919.* Autor je kroz prizmu društvenog, gospodarskog, političkog i vojnog aspekta predstavio događaje koji su uslijedili u Međimurju neposredno pri kraju i nakon Prvoga svjetskog rata. Provedeno istraživanje, uz domaću literaturu, temeljeno je na arhivskim spisima Fonda Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, a također je korištena i izvorna Ostavština Ivana Novaka.

Potom je govorio Igor Stanić, također student posljediplomskog doktorskog studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Svoje je istraživanje utemeljio na arhivskim i objavljenim dokumentima, kao i partijskim, državnim, statističkim, novinskim i filmskim izvorima – ukratko je predstavio svoj rad *Radnička klasa u Hrvatskoj od diktature proletarijata do tržišnoga socijalizma*. Nakon uspostave komunističke vlasti u Jugoslaviji i uvođenja diktature proletarijata po sovjetskom modelu, radništvo je izbilo u prvi plan, a upravo se ovaj dio nacionalne povijesti našao u središtu izlaganja autora.

Student diplomskoga studija na Srednjoeuropskom sveučilištu (Central European University) u Budimpešti Saša Vejzagić trebao je predstaviti temu svoga diplomskog rada *Godine liberalizacije u Jugoslaviji 1964.-1971.* Međutim, zbog spriječenosti, autor je opravdao svoj nedolazak. Njegov se rad bavi razdobljem od 1964. kada je održan VIII. kongres SKJ do gušenja Hrvatskog proljeća 1971. godine. Istraživanje je temeljeno na novinskim napisima objavljenim u *Vjesniku u srijedu*, kao i na materijalima partijskih kongresa, časopisu *Praxis* te statističkim i drugim izvorima.

Nakon kraće stanke drugi dio skupa otvorio je moderator Igor Stanić, koji je predstavio Valentinu Gržinić i njezin diplomski rad *Rad, mladost i Republika. Obilježavanje socijalističkih praznika u Istri*. Autorica je predstavila dio regionalne povijesti u kojoj je istražila način obilježavanja triju socijalističkih praznika u Istri: Praznika rada, Dana mladosti i Dana Republike. Uz postojeću literaturu o povijesti socijalizma u Jugoslaviji, autorica je analizu temeljila na novinskim izvještajima iz *Glasa Istre*.

Anita Buhin okupljenima je predstavila diplomski rad *Kulturna povijest nogometa u socijalističkoj Hrvatskoj*. U radu je na zanimljiv način prikazan razvoj profesionalizacije i komercijalizacije jugoslavenskog nogometa, koji je u socijalističkoj državi imao važnu političku i društvenu ulogu. Uz dostupnu literaturu, autorica je u pisanju rada koristila memoare pojedinih igrača, publicistička izdanja sportskih novinara te novinske članke iz *Vjesnika u srijedu* 1960-1977, *Studija* 1964-1980. i *Starta* 1969-1980.

Povijest turizma u Istri 1945.-1990. autora Predraga Bosića, apsolutna diplomskog studija, trebao je biti zaključni dio drugog dijela prvoga dana skupa. Autor je zbog nenadanih obaveza bio prisiljen otkazati svoje sudjelovanje. Inače, Bosić se u pisanju diplomskog rada namjerava

dotaći tematike masovnog turizma u Istri u šezdesetim godinama XX. stoljeća, a svoje istraživanje temelji na novinama, stručnim časopisima i informativnim listovima hotelsko-turističkih poduzeća.

Završni dio prvoga dana skupa moderirao je Ivan Vuk. Riječ je preuzela Ivana Žufić, koja je predstavila diplomski rad *Hrvatski i srpski pogled na posljednje desetljeće Jugoslavije*. Autorica se u izlaganju bavila problematikom osamdesetih godina XX. stoljeća, kada nakon Titove smrti dolazi do postupnog jačanja netrpeljivosti u Jugoslaviji. Tematika je obrađena kroz prizmu dvaju tjednika, jednog hrvatskog i jednog srpskog, gdje svaki tjednik aktualne događaje komentira ovisno o nacionalnom gledištu.

Diplomski rad *Istra u Domovinskom ratu 1991. godine* Adriana Ivetića, studenta poslijediplomskoga studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, bavi se problematikom regionalne vojne povijesti. Što zbog relativno kratkog vremenskog odmaka, a što zbog nedostatka primarnih izvora, ovaj dio istarske povijesti dosad nije bio detaljnije istraživan u domaćoj literaturi. Zbog navedenih je razloga autor svoj rad odlučio temeljiti na kritički obrađenim člancima iz regionalnih novina *Glasa Istre*, koje su detaljno pratile ondašnje događaje u Istri.

Posljednji je predstavljen diplomski rad *Utjecaj političkih promjena na društvo u Hrvatskoj nakon raspada Jugoslavije*. Njegov autor Vedran Leutar nastoji prikazati događaje koji su uslijedili nakon raspada Jugoslavije do smrti Franje Tuđmana 1999, odnosno do 2000. kada nakon pobjede na izborima na vlast dolazi koalicija šest stranaka. S aspekta društvene povijesti i povijesti svakodnevice, autor se u pisanju rada, uz objavljenu literaturu, koristi i člancima iz novina i tjednika te video i zvučnim zapisima.

Nakon posljednjeg izlaganja i kraće stanke uslijedila je završna rasprava, na kojoj su okupljeni došli do zaključka da je održavanje skupa u potpunosti opravdalo očekivanja. Svi su se sudionici složili da bi se skup ovakve vrste trebao održavati i ubuduće, a na samom kraju riječi zahvale sudionicima uputio je Igor Duda.

Skup „Radionica za suvremenu povijest“ svoj je nastavak dobio drugog dana, 9. studenog, kada su izlagači organizirano posjetili Nacionalni park Brijuni. U skoroj budućnosti očekuje se objavljivanje zbornika radova kada će ovaj skup dobiti i svoj konačan epilog.

Ivan Vuk

Okrugli stol „Slovensko zgodovinske po drugi svetovni vojni v zrcalu *Zgodovinskega časopisa*“, Muzej novejše zgodovine Slovenije, Ljubljana, 6. prosinca 2012.

Za proučavanje hrvatske, odnosno jugoslavenske historiografije u socijalizmu, uvid u pravce problematiziranja i istraživanja slovenske poslijeratne historiografije, kao i uočavanje mogućih komparativnih perspektiva, predstavlja zanimljivu i poticajnu istraživačku orijentaciju. Povod za iznošenje pogleda na slovensku historiografiju nakon Drugog svjetskog rata u svjetlu *Zgodovinskog časopisa* i organiziranje rasprave o njemu bila je 65. obljetnica časopisa (1947-2012). Od svoga pokretanja te dugi niz godina do pojavljivanja novih historiografskih časopisa *Zgodovinski časopis* bio je središnje glasilo slovenske poslijeratne historiografije. Pritom su usporedbe s hrvatskim *Historijskim zbornikom* (1948) ili srpskim *Istorijskim časopisom* i *Istorijskim glasnikom* (1948) itekako moguće.

Glavni urednik *Zgodovinskog časopisa* Peter Štih, moderator rasprave, iznio je u uvodu osnovne informacije o časopisu i razne statističke podatke, od opsega stranica pojedinih sveza-

ka do broja zastupljenih autora i dr. Reprezentativnost časopisa vidi se i po njegovim ranijim urednicima – Bogo Grafenauer, Ferdo Gestrin, Vasilij Melik – redom sveučilišnim profesorima i akademikima. Od programatskog uvodnika prvom broju iz 1947. časopis je dakako ukotvijen u odrednice i mijene slovenske društvene povijesti. Iako ističe da je danas pojam revizije već neko vrijeme u intenzivnom optjecaju, P. Štih napominje da *Zgodovinski časopis* nije moguće ocjenjivati ni paušalno niti crno-bijelo. Premda je u časopisu bilo tekstova i klasne i nacionalne ideologiziranosti, naša pozicija prilikom govora o časopisu, ističe Štih, ne bi trebala sadržavati moraliziranje već razumijevanje prošlosti.

U dvojbi koliko u takvoj prigodi govoriti o časopisu, a koliko o historiografiji, Peter Vodopivec odlučio se zbog samog jubileja govoriti o časopisu. *Zgodovinski časopis* dugo je vremena svoje prestižno mjesto dugovao činjenici da je riječ o središnjem glasilu poslijeratne slovenske historiografije u kojem je surađivala većina slovenskih povjesničara, među kojima naravno i oni koji su na nju ponajviše utjecali. Težnja časopisa za sveobuhvatnošću našla je mjesto i u ambiciji prikazivanja što većeg broja historijskih djela koja su u određenoj mjeri i kritički ocjenjivana. Ta je središnja pozicija opstojala do pojave sve većeg broja slovenskih povjesničara i procesa fragmentacije slovenske historiografije, očitovane u pokretanju drugih časopisa i praćene otvaranjem prema historiografskim novostima i inovacijama. Gledajući tematski, tekstovi u časopisu većinom su posvećeni slovenskoj povijesti, manje habsburškoj, jugoslavenskoj i jugoistočnoeuropskoj, a najmanje ostalim prostorima europske povijesti. Uz slovenske, među drugim jugoslavenskim autorima koji su surađivali u časopisu ističu se hrvatski autori (od Rudolfa Bičanića, Nade Klaić, Bogdana Krizmana i Petra Korunića do drugih), a prisutni su i austrijski povjesničari. Vodopivec je istaknuo da časopis sadrži malo stvarnih konceptualnih rasprava. Tijekom prvih brojeva polemizirali su o ekonomskoj historiji Fran Zwitter i Rudolf Bičanić, dok se među ostalim – malobrojnim – polemikama ističu ona Dušana Kermavnera i Franca Klopčiča te početkom 1990-ih Vaska Simonitija i Boge Grafenauera o vrednovanju slovenske historiografije socijalističkog razdoblja. Iz takve ocjene prošlosti časopisa slijedio je logičan Vodopivčev zaključak kako bi budući razvoj časopisa trebao uključivati više kritičkog reflektiranja recentnih znanstvenih skupova, historijskih djela kao i slovenske historiografije u cjelini te donositi napose konceptualne rasprave i raditi na priređivanju tematskih brojeva.

I Marta Verginella započela je svoje izlaganje osvrtnom na rasprave u *Zgodovinskom časopisu* (D. Kermavner – F. Klopčič, V. Simoniti – B. Grafenauer), ustvrdivši da ih – kao i u drugim slovenskim časopisima – obilježava kontingentnost, a ne strateško planiranje. Istaknula je da nema primjerice rasprava povodom novoobjavljenih knjiga te recenziranja i komentiranja teorijski i metodološki važnih prevedenih knjiga objavljenih u ediciji *Studia humanitatis* (www.studia-humanitatis.si), već se u časopisu većinom prikazuje domaća historiografska produkcija. U usporedbi s eminentnim europskim i svjetskim časopisima, u slovenskoj historiografiji nedostaju recenzije relevantnih studija koje reflektiraju najvažnije teorijske i metodološke rasprave, čime se ne slijedi međunarodna historiografska kretanja, što svjedoči o samodostatnosti slovenske historiografije. S obzirom na pomake koji se ipak mogu uočiti, M. Verginella je navela da se u zadnjih deset-dvadeset godina može primijetiti određeno povećanje broja radova iz socijalne i ekonomske historije, kao i historijske antropologije, povijesti svakodnevice, demografske povijesti te povijesti žena. Ti pristupi i teme nisu dakako ograničeni samo na *Zgodovinski časopis* već su prisutni i u drugim časopisima.

Nakon dvaju izlaganja o obilježjima *Zgodovinskog časopisa* Mateja Ratej usredotočila se na opće napomene o dinamičnom odnosu prema prošlosti koji se mijenja iz generacije u genera-

ciju, interpretacijama povijesti u političkom diskurzu te međudnosu politike i historiografije. Posebno je izdvojila pitanje položaja povjesničara u društvu, kako u kontekstu društvenog položaja znanstvene i intelektualne elite tako i humanistike u cjelini. Dotaknula je i pitanje feminizacije historije kao discipline, odnosno postupne pojave sve većeg broja profesionalnih povjesničarki, premda je još uvijek manje povjesničarki od povjesničara. Uz navedeno, značajne promjene u historiografiji dogodile su se informatičkim napretkom.

Načelno o pitanjima interpretacije govorio je Egon Pelikan. Smatra da je od 1990. otvoren prostor za problematiziranje svih pitanja, kada međutim dolazi i do pojava revizionizma. Pelikan je napomenuo da se danas mnogo govori o reviziji i ideološkom revizionizmu (usp. temat „Revizija zgodovine“ u *Glasniku Slovenske matice*, god. 33, 2011, str. 5-75), pri čemu treba imati u vidu da je revizija u temeljima rada povjesničara, koji je upućen na reinterpretacije. No u svakom se slučaju interpretacije nalaze negdje između društvenih očekivanja i mogućih upli va politike te načelno pluralnog historiografskog diskursa. E. Pelikan smatra da *Zgodovinski časopis*, koji je nakon svoga pokretanja bio utjecajan časopis u kojem su objavljivali najvažniji slovenski poslijeratni časopisi, i danas ima važnu ulogu.

Poznata tvrdnja da dvije osobe neće isti događaj opisati na isti način poslužila je Otu Lutharu za napomenu da to podrazumijeva i različite poglede na *Zgodovinski časopis*. Kontekstualiziranje tog časopisa može započeti i prikazom slovenske historiografije u 19. stoljeću i međuratnom razdoblju. S obzirom na tadašnje teorijske i metodološke priloge treba spomenuti tekstove Frana Zwittera (npr. „Sociologija in zgodovina“ u *Sodobnosti* 1937. te recenzije knjiga L. Febvrea i M. Blocha u *Geografskom vestniku* 1931. i 1933). Samom pak *Zgodovinskom časopisu* Luthar je pristupio kroz pitanje zastupljenosti i dinamike historiografske samorefleksije u časopisu. Pritom se usredotočio na priloge o kongresima jugoslavenskih i svjetskih povjesničara te obljetnicama pojedinih povjesničara. Uz već spominjanu polemiku V. Simoniti – B. Grafenauer, Luthar je govorio i o priložima koji su se bavili tadašnjom slovenskom historiografijom i postojećim interpretacijama slovenske povijesti (primjerice prilozi F. Klopčiča, G. Stanića, J. Pleterskog, B. Grafenauera, P. Vodopivca, P. Štiha). Iz *Zgodovinskog časopisa* historiografska samorefleksija preselila se vremenom uglavnom u druge časopise – od 1980-ih u *Prispevke za novejšo zgodovino*, a od 1990-ih u *Filozofski vestnik*, kao i u druge publikacije.

Navedena izlaganja dobrim dijelom svjedoče o zaista brojnim mogućnostima istraživanja časopisa (od uređivačke politike, samorazumijevanja časopisa, njegovog statusa i uloge u historiografiji, zatim suradničkog, tematskog, interpretacijskog i polemičkog raspona priloga u časopisu, preko različitih obilježja historiografije koju reprezentira, napose teorijskih i metodoloških, do pokazatelja društvenih očekivanja i ideološkog pritiska na historiografiju). Pritom su se izlagačice i izlagači usredotočili ponajviše na teorijska i metodološka obilježja slovenske historiografije predstavljena u *Zgodovinskom časopisu*. Mnogi su istaknuli da toj problematici nije bilo posvećeno dovoljno prostora u časopisu, što je dakle i temeljna sugestija s obzirom na suvremeno stanje i potrebe daljnjeg razvoja časopisa. Zbog takvog naglaska primjetno je da na okruglom stolu *Zgodovinskom časopisu* nije primjerice pristupano kao ilustrativnom mjestu za istraživanje složene dinamike slovenske historiografije u razdoblju socijalističke Jugoslavije, uokvirene dakle socijalizmom, marksizmom, nacionalizmom i jugoslavenskim kontekstom. U hrvatskoj pak historiografiji postoje tako koncipirana istraživanja tadašnje hrvatske historiografije, kao i analize časopisa (usp. npr. recentne publikacije: Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, Zagreb 2012; zbornik *Jaroslav Šidak i hrvatska historiografija njegovoga vremena*, Zagreb 2012).

No i u hrvatskoj i u slovenskoj historiografiji nedostaje komparacija hrvatske i slovenske historiografije u socijalističkoj Jugoslaviji. Tih je komparativnih mogućnosti s obzirom na časopisnu produkciju mnogo. Kao i *Zgodovinski časopis*, i *Historijski je zbornik* imao dugo vremena potpuno dominantnu ulogu – sve do pojave novih časopisa poput *Putovi revolucije*, odnosno Časopisa za suvremenu povijest, usporedive s pokretanjem časopisa *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, odnosno *Prispevki za novejšo zgodovino*. Tome možemo pridružiti i usporedbu s časopisima srpske historiografije *Tokovi revolucije* i *Istorija 20. veka*. Nadalje, komparativno proučavanje institutâ za historiju radničkog pokreta i njihovih kasnijih nasljednika u Ljubljani, Zagrebu i Beogradu omogućeno je objavljenim publikacijama povodom pedesetogodišnjih obljetnica (*Pola veka Instituta za noviju istoriju Srbije: 1958-2008*, Beograd 2008; *Zgodovinske slike v zrcalu zgodovine: 50 let Inštituta za novejšo zgodovino*, Ljubljana 2009; *Pola stoljeća prošlosti – Hrvatski institut za povijest: 1961-2011*, Zagreb 2011).

Pored upoznavanja s istraživačkim mogućnostima bavljenja časopisima i historiografijom, okrugli stol o povijesti, sadašnjem stanju i perspektivama razvoja *Zgodovinskog časopisa* bio je svojom problematikom dakako važan i za prisutne goste iz Hrvatske koji rade na istovjetnom uredničkom poslu – Snježanu Koren, urednicu časopisa *Povijest u nastavi*, Damira Agičića, urednika, i mene kao tajnika *Historijskog zbornika*.

Branimir Janković